

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

JONAS ALEŠIŪNAS
II kurso studentas

**TURKIJOS IR IRANO ĮSITRAUKIMAS Į IRAKO KURDISTANĄ: SAVO
INTERESŲ GYNIMAS AR KURDŲ VALSTYBINGUMO STIPRINIMAS?**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: dr. Konstantinas Andrijauskas

Vilnius, 2018 m.

Magistro darbo vadovo/ės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....

(data)

.....

(v., pavardė)

.....

(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

(data)

.....

(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....

(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas *Turkijos ir Irano įsitraukimas į Irako Kurdistaną: savo interesų gynimas ar kurdų valstybingumo stiprinimas?* yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Jonas Alešiūnas

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Alešiūnas J. Turkijos ir Irano įsitraukimas į Irako Kurdistaną: savo interesų gynimas ar kurdų valstybingumo stiprinimas?: Politikos mokslų studijų krypties, tarptautinių santykių ir diplomatijos programos magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas K. Andrijauskas. – V., 2018. – 56 p.

Reikšminiai žodžiai: Irako Kurdistanas, Turkija, Iranas, įsitraukimas, įsitraukimas be pripažinimo, *de facto* valstybė, pripažinimas, *status quo*, Artimieji Rytai, valstybingumas, kurdai.

Šiame darbe nagrinėjama Turkijos ir Irano įsitraukimo be pripažinimo politika, vykdoma Irako Kurdistanu atžvilgiu. Pristatant šį modelį, taikomą santykiuose su *de facto* valstybėmis, gilinamasi į jo suteikiamą galimybę valstybiniam subjektui plėtoti pozityvius, pragmatiniais išskaičiavimais paremtus santykius su tarptautinio pripažinimo siekiančiu veikėju, šio teisiškai nepripažįstant, nurodoma, per kokius lygmenis ši politika yra efektyviausiai vykdoma, pažymimi šio modelio taikymo tikslai.

Remiantis įsitraukimo be pripažinimo modeliu, analizuojamas Turkijos ir Irano įsitraukimas į Irako Kurdistaną, pasireiškiantis per politinį-diplomatinį, ekonominį ir karinį bendradarbiavimą, aiškinamasi, kokių vidinių ir išorinių tikslų, vykdydami tokią politiką, turi minėti veikėjai. Darbe atskleidžiama, kad Turkija ir Iranas, sąveikaudami su Irako Kurdistanu, taip siekiant ginti savo interesus, susiduria su netikėtu paradoksu – prieš savo valią prisidėjo prie kurdų valstybingumo stiprinimo.

TURINYS

ĮVADAS	1
1. ĮSITRAUKIMO BE PRIPAŽINIMO TEORIJA SANTYKIUOSE SU <i>DE FACTO</i> VALSTYBĖMIS	4
1.1. <i>De facto</i> valstybių apibrėžimas ir jų bruožai	4
1.2. Montevidėjaus kriterijai	6
1.3. Įsitraukimas be pripažinimo.....	7
2. IRAKO KURDISTANO <i>DE JURE</i> STATUSO NEPRIPAŽINIMAS	12
2.1. Kurdų tapatybė ir valstybingumo užuomazgos	12
2.1.1. Kurdų tapatybės genezė	12
2.1.2. Kurdų istorija ir valstybingumo užuomazgos	13
2.2. Montevidėjaus kriterijai ir Irako Kurdistanas	15
2.3. Kaimyninių valstybių Irako Kurdistanas <i>de jure</i> statuso nepripažinimas.....	17
2.3.1. Turkijos motyvai nepripažinti Irako Kurdistanas	17
2.3.1.1. Turkijos kurdų klausimas	17
2.3.1.2. 2018 m. rinkimai Turkijoje	19
2.3.2. Irano motyvai nepripažinti Irako Kurdistanas	20
2.3.2.1. Irano kurdų klausimas	20
2.3.2.2. Irano interesai Sirijoje	21
2.3.2.3. Izraelio ir Irako Kurdistanas santykiai pro Irano prizmę.....	22
2.3.2.4. JAV ir Irako Kurdistanas santykiai pro Irano prizmę.....	23
2.3.2.5. Naftos aspektas Irano ir Irako Kurdistanas santykiuose.....	23
3. SITRAUKIMO BE PRIPAŽINIMO POLITIKOS VYKDYMAS IRAKO KURDISTANO ATŽVILGIU.....	25
3.1. Turkijos įsitraukimas į Irako Kurdistaną	25
3.1.1. Politinis-diplomatinis lygmuo: suaktyvėjęs dvišalis bendradarbiavimas.....	26
3.1.2. Ekonominis lygmuo: išaugusios investicijos ir bendradarbiavimas energetikos srityje ..	27
3.1.2.1. Investicinis-prekybinis įsitraukimas	27
3.1.2.2. Energetinis įsitraukimas	29
3.1.3. Karinis lygmuo: pagalba kovoje su „Islamo valstybe“	30
3.2. Irano įsitraukimas į Irako Kurdistaną	31
3.2.1. Politinis-diplomatinis lygmuo: aktyvesnė sąveika politiniu lygiu	31
3.2.2. Ekonominis lygmuo: didėjanti dvišalė prekyba	32
3.2.3. Karinis lygmuo: bendri veiksmai prieš „Islamo valstybę“	33
3.3. Turkijos ir Irano įsitraukimas į Irako Kurdistaną pro Bagdado prizmę.....	34
3.4. Turkijos ir Irano įsitraukimo be pripažinimo įtaka Irako Kurdistanui.....	36

3.4.1. Politinio-diplomatinio įsitraukimo be pripažinimo įtaka: sumažinta Irako Kurdistan o tarptautinė izoliacija	37
3.4.2. Ekonominio įsitraukimo be pripažinimo įtaka: pagerėjusi Irako Kurdistan o ekonominė situacija ir mažesnė priklausomybė nuo centrinės valdžios.....	38
3.4.3. Karinio įsitraukimo be pripažinimo įtaka Irako Kurdistan ui : sustabdyta „Islamo valstybės“ ekspansija.....	40
IŠVADOS	44
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	47
REZIUMĖ ANGLŲ KALBA.....	56

IVADAS

Artimieji Rytai, juose vykstantys politiniai bei kariniai procesai ir didžiųjų valstybių kova dėl įtakos sferų regione, pasireiškę 2011 m. prasidėjusiu Arabų pavasariu, kurio pasekmės atsispindėjo vyriausybės griūtimis Tunise, Libijoje ar Egipte, protestais, peraugusiais į daugiau nei septynerius metus besitęsiantį pilietinį karą Sirijoje, iliustruoja, koks nestabilus ir pilnas įvairių fragmentacijos formų yra šis regionas. „Islamo valstybės“, pasinaudojusios minėto konflikto Sirijoje ir silpnos centrinės valdžios Irake determinuotu galios vakuumu, iškilimas bei ekspansija tik dar labiau atkreipė dėmesį į šį religine ir etnine prasme įvairialypį regioną.

Viena iš šios dëlionės dalių – kurdai, kuriuos amerikiečiai ir jų sąjungininkai gyrė dėl jų aktyvaus įsitraukimo ir efektyvios pagalbos vakariečių pajėgoms, kovojusioms su „Islamo valstybe“, – Artimųjų Rytų kontekste vaidina reikšmingą vaidmenį. Ši tauta, kuriai, remiantis įvairiais duomenimis, priklauso nuo 30 iki 45 mln. žmonių, yra didžiausias savo valstybės regione neturintis etnosas. Kurdai, kompaktiškai išsidėstę Turkijoje, Irane, Irake ir Sirijoje, ilgą laiką minėtose valstybėse neturėjo jokio atstovavimo, jų teisės buvo pažeidinėjamos. Ankarai, Teheranui, Bagdadui ir Damaskui, pabrėžusiems savo suvereniteto svarbą, nebuvo paranku keisti griežtos politikos kurdų atžvilgiu kurso, baiminantis šios tautos, siekusios platesnių teisių ir geresnio jos atstovavimo, bruzdėjimų, galėjusių grasinti iki tol egzistavusiai tvarkai tose valstybėse.

Pirmieji didesni pokyčiai šiuo klausimu prasidėjo Irake, kai šios šalies kurdai autonominio regiono statusą įgijo 1991 m., o 2005 m. Irako Konstitucija tai oficialiai įtvirtino. Tai iš esmės reiškė pirmą žingsnį kurdų valstybingumo link, buvo padėti pamatai tolesniems kurdų veiksams, susijusiems su nepriklausomybės siekimu.

Irako Kurdistanas įgytu autonominio regiono statusu apsiriboti neketino ir 2017 m. surengė referendumą dėl savo nepriklausomybės nuo centrinės valdžios Bagdade. Ir nors referendumas, kuriame didžioji dalis balso teisę turinčių gyventojų pasisakė už atsiskyrimą nuo Irako, tarptautinės bendruomenės buvo atmestas kaip vienašališkas aktas, veiksmy nesuderinus su centrine valdžia, pats jo faktas priverčia labiau pasigilinti į šią *de facto* valstybę, kuri, viena vertus, dar visai neseniai buvo girinama kaip „demokratijos ir stabilumo sala Irake“¹, tačiau, kita vertus, dėl avantiūros, pasireiškusių minėto referendumo surengimu, ir, baiminantis galimo didesnio chaoso bei sumaišties įnešimo į regioną, grėsmės Irako teritoriniam vientisumui sukėlimo, sulaukė kritikos.

¹ Safin Hamed, „This Is How Trump Can Earn a Rare Win in the Middle East.“ <<https://www.politico.com/magazine/story/2017/08/31/trump-middle-east-iraqi-kurdistan-215561>> [žiūrėta 2018-04-25].

Irako Kurdistanas, nepaisant to, kad stokoja oficialaus tarptautinio pripažinimo, tarptautinės bendruomenės ir ypatingai aplinkinių valstybių buvo ir yra matomas kaip reikšmingas subjektas regione, todėl su šiuo dariniu siekiama palaikyti pragmatinius santykius. Turkija ir Iranas – ko gero, įtakingiausios regiono valstybės – šiuo atžvilgiu yra bene labiausiai suinteresuotos produktyviai sąveikauti su Irako Kurdistanu. Todėl šiame darbe suformuluota problema – koks buvo Turkijos ir Irano vaidmuo Irako Kurdistanė ir jo vidiniame bei išoriniame politikos lygmenyse 2007-2017 m. laikotarpiu.

Darbo tikslas – ištirti, koks buvo įsitraukimo be pripažinimo (anglų k. *engagement without recognition*) politikos, kurią Turkija ir Iranas vykdė Irako Kurdistanė atžvilgiu 2007-2017 m. laikotarpiu, poveikis šiai *de facto* valstybei.

Siekiant išsikelto tikslo, bus įgyvendinami šie uždaviniai:

1. Remiantis teorine medžiaga, apibrėžti *de facto* valstybės sąvoką, nurodyti jos bruožus ir formaliuosius kriterijus, kuriuos turi atitikti tarptautinio pripažinimo siekiantis darinys.
2. Įvertinti, ar Irako Kurdistanas atitinka formaliuosius kriterijus, paprastai užtikrinančius tarptautinį pripažinimą, ir išsiaiškinti, kokios priežastys lemia, kad Irako Kurdistanas *de jure* statuso vis tiek negauna.
3. Nurodyti Turkijos ir Irano motyvus nepripažinti Irako Kurdistanė nepriklausomybės.
4. Apibūdinti alternatyvią – įsitraukimo be pripažinimo – strategiją ir jos elementus, kuriuos naudoja Turkija ir Iranas, sąveikaudami su Irako Kurdistanu, ir įvertinti šios strategijos taikymą ir jos poveikį.

Pagrindinis tyrimo ginamasis teiginys – nors įsitraukimo be pripažinimo strategijos, kurią Turkija ir Iranas vykdė Irako Kurdistanė atveju, tikslas buvo išlaikyti *status quo* šios *de facto* valstybės atžvilgiu, ji turėjo priešingą poveikį ir sustiprino Irako Kurdistanė ambicijas dėl nepriklausomybės. Papildomi ginamieji teiginiai, kurių validumą bus siekiama įrodyti darbe, – Turkijos ir Irano politinis-diplomatinis įsitraukimas į Irako Kurdistanę sumažino jo tarptautinę izoliaciją; Teherano ir ypatingai Ankaros vykdytas ekonominis skverbimasis į kraštą prisidėjo prie regiono ekonominio pakilimo ir po to sekusios recesijos įveikimo; Turkijos ir ypač Irano taikytas karinis bendradarbiavimas su Irako Kurdistanu padėjo šiam atlaikyti „Islamo valstybės“ puolimą.

Šio darbo teorinė prieiga remsis įsitraukimo be pripažinimo į *de facto* valstybes modeliu. Jis, tarptautinių subjektų, tai yra, *de jure* statusą turinčių valstybių, naudojamas kaip įrankis su nepripažintais dariniais plėtoti pragmatinius, abipusiai naudingus santykius, tačiau teisiškai

nepripažinti tokio veikėjo nepriklausomybės, yra pakankamai nauja strategija, kuriai iki šiol atliktose teorinėse analizėse, susijusiose su *de facto* valstybėmis ir jų niuansais, būdavo skiriama mažai dėmesio. Šis modelis ir jo validumas įsitraukimo be pripažinimo teorijos pionierių Alexanderio Cooley, Lincolno A. Mitchello ir Jameso Kero-Lindsay buvo analizuotas per Šiaurės Kaukazo, Šiaurės Kipro ar Padniestrės atvejus, tuo tarpu per Irako Kurdistano perspektyvą iki šiol atliktuose tyrimuose įsitraukimo be pripažinimo strategija nagrinėjama nebuvo, todėl šiame darbe bus siekiama tai padaryti.

Metodologija, kuria remiamasi šiame darbe, yra lyginamoji atvejo studija, nagrinėjant dviejų svarbiausių išorinių veikėjų – Turkijos ir Irano – įsitraukimą į Irako Kurdistaną per politinį-diplomatinį, ekonominį ir karinį pjūvius 2007-2017 m. laikotarpyje.

Teorinėje darbo dalyje, be siekio apibrėžti, kas yra *de facto* valstybė ir kokius bruožus ji privalo turėti, bei Montevidėjaus kriterijų, glaudžiai susijusių su *de facto* valstybės koncepcija, pristatymo, bus nagrinėjama jau minėta įsitraukimo be pripažinimo strategija, išplėtusi iki tol turėtas valstybinių subjektų opcijas santykiams su nepripažintu veikėju palaikyti, suteikusi jiems papildomą teorinę prieigą, kaip galima pragmatiškai sąveikauti su *de facto* valstybe, šios teisiškai nepripažįstant nepriklausomu valstybiniu dariniu, bus pristatomi lygmenys, per kuriuos galima aktyviai skverbtis į pripažinimo tarptautiniu mastu siekiantį veikėją.

Empirinėje darbo dalyje, bus siekiama išsiaiškinti, ar Irako Kurdistanas atitinka Montevidėjaus kriterijus, svarbų valstybingumo tarptautinio pripažinimo atributą, nurodyti motyvus, skatinančius Turkiją ir Iraną nepripažinti Erbilio² *de jure* statuso, taip pat bus mėginama išnagrinėti dviejų minėtų veikėjų 2007-2017 m. laikotarpiu vykdytą įsitraukimą į Irako Kurdistaną per politinį-diplomatinį, ekonominį ir karinį lygmenis, vidinius ir išorinius aspektus, skatinusius, viena vertus, palaikyti pozityvius santykius su Irako Kurdistanu, tačiau, kita vertus, skeptiškai žiūrėti į šio darinio nepriklausomybės aspiracijas. Be to, bus bandoma įvertinti, ar šis modelis gali būti naudingas ne tik jį taikantiems veikėjams, bet ir subjektui, kurio atžvilgiu ši strategija buvo vykdoma, bus siekiama išsiaiškinti, kokią įtaką apskritai Irako Kurdistanui turėjo pastaruoju metu jo atžvilgiu taikomas modelis. Taip pat bus siekiama išnagrinėti, ar toks modelis atitinka jį vykdančių veikėjų interesus, ar, priešingai, stiprina subjektą, kurio atžvilgiu minėtas modelis yra taikomas. Galiausiai, bus lyginama Turkijos ir Irano skvarba į minėtą regioną, taip pat, remiantis atlikta analize, bus pasiūlytos rekomendacijos tolesniems tyrimams, susijusiems su įsitraukimo be pripažinimo modeliu ir jo taikymu.

² Irako Kurdistano sostinė.

1. ĮSITRAUKIMO BE PRIPAŽINIMO TEORIJA SANTYKIUOSE SU *DE FACTO* VALSTYBĖMIS

Teorinėje darbo dalyje bus siekiama apibrėžti *de facto* valstybės koncepciją, nurodyti svarbiausius jos bruožus bei kriterijus. Šioje dalyje dėmesio bus skiriama ir Montevidėjaus kriterijams, neatsiejamiems *de facto* valstybių teorijos atributams, kuriais remiantis galima nustatyti darinio potencialą tapti visuotinai pripažinta *de jure* valstybe. Esminis teorinės dalies akcentas, kuriuo vėliau bus remiamasi empirinėje darbo dalyje, yra įsitraukimo be pripažinimo modelis ir jo taikymas valstybių santykiuose su *de facto* dariniais.

1.1. *De facto* valstybių apibrėžimas ir jų bruožai

„*De facto* valstybės“ sąvoka yra sudurtinis terminas, susiformavęs iš dviejų skirtingų dėmenų. *De facto* vardiklis indikuoja faktiškumą, faktinę situaciją ar realybę³. Tuo tarpu valstybė yra toks darinys, tam tikroje konkrečioje teritorijoje gyvuojanti politinė organizacija, turinti nuolatinę valdžią, nuolatinius gyventojus, apibrėžtą teritoriją ir suverenitetą, atitinkantis formaliuosius (pavyzdžiui, Montevidėjaus) kriterijus, efektyviai funkcionuojantis, kontroliuojantis savo teritoriją, populiaciją⁴. Sujungus šiuos du dėmenis į vieną junginį, pastarojo apibrėžimas tampa kontraversiškas, nes iš pirmo žvilgsnio tarytum suponuoja, jog *de facto* valstybė faktiškai yra visateisė tarptautinės bendruomenės narė, tačiau žodis „faktiškai“ kelia tam tikrų akademinų diskusijų, kokia yra jo reikšmė.

Prieš daugiau nei du dešimtmečius tarp *de facto* valstybių teoriją tyrusių akademikų būta nemažai tokių, kurie tokius darinius buvo linkę marginalizuoti, nes šie esą kelia grėsmę suvereniems vienetams⁵, stabiliai pasaulio tvarkai⁶, suformuotai po Antrojo pasaulinio karo ir nepatyrusiai didelių sukrėtimų, įneša anarchijos ir sumaišties. *De facto* valstybės sietos su nepaklusnumu tarptautinėms normoms, negebėjimu konstruktyviai derėtis su valstybe, kuriai priklauso⁷.

De facto valstybė taip pat gali būti suvokiama kaip savotiškas laikinas elementas, kurio egzistavimas ilgai tęstis negali. Toks statusas yra tarsi pereinamoji būseną, kuri faktiškai turi dvi

³ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, 86.

⁴ Deon Geldenhuys, *Contested states in world politics*. London: Palgrave Macmillan, 2009, 27.

⁵ Laurence Broers, „Recognizing politics in unrecognized states: 20 years of enquiry into the de facto states of the South Caucasus.“ *Caucasus Survey*, 1(1), 2013, 60.

⁶ Fiona McConnell, „De facto, displaced, tacit: The sovereign articulations of the Tibetan government-in-exile.“ *Political Geography*, 28(6), 2009, 345.

⁷ Eiki Berg, Ene Kuusk, „What makes sovereignty a relative concept? An empirical approach to international society.“ *Political Geography*, 29(1), 2010, 219-220.

baigtis: arba toks darinys, pavyzdžiui, Kosovo atveju, tampa *de jure* nepriklausomas, arba jis absorbuojamas atgal į valstybės, nuo kurios norėjo atsiskirti, sudėtį, kaip nutiko su Čėčenija⁸.

Nina Caspersen *de facto* valstybę apibrėžia kaip teritoriją, kuri faktiškai yra nepriklausoma, tačiau dėl susiklosčiusių aplinkybių, paremtų vidiniais ir išoriniais veiksniais, nesugebėjusi užsitikrinti savo nepriklausomybės tarptautinio pripažinimo ir *de jure* statuso⁹. Šiame vienetė egzistuoja reali politinė ir nacionalinė tapatybė, jis turi valdžią, kuri gali spręsti reikalingus klausimus, nustatyti taisykles tam tikroje teritorijoje ir skirtas tam tikrai populiacijai. Reikšmingas atributas, reikalaujantis paminėjimo šiuo klausimu, yra gebėjimas kontroliuoti teritoriją, į kurią pretenduojama, svarbiausius miestus, regionus¹⁰. Be to, reikšmingas ir populiacijos, gyvenančios nepripažintoje valstybėje, daugumos paramos išreiškimas siekiui atsiskirti nuo „motininės valstybės“¹¹. Dėmesį šiuo atžvilgiu reikėtų atkreipti ir į tai, ar tokiam tarptautinių santykių vienetė vyksta rinkimai, ar jie yra teisiškai reguliuojami, ar yra sukurtas valstybinių institucijų (pavyzdžiui, švietimo ar sveikatos apsaugos) tinklas, siūlomos reformų gairės, jų įgyvendinimo programos. *De facto* valstybė tam, kad tarptautinių santykių sferoje galėtų tokia vadintis, turi atitikti daugiau formaliųjų kriterijų: toks darinys privalo turėti faktiškai jį valdantį organą, tai yra, vyriausybę, be to, toks veikėjas kurį laiką turi vykdyti teisinės nepriklausomybės siekio procesą, kuris turi tęstis bent keletą metų¹².

Iš esmės, atsižvelgus į išanalizuotą literatūrą, galima prieiti prie beveik vieningos išvados, jog *de facto* valstybės atitinka normatyvinius pripažinimo principus, funkcionuoja kaip realiai veikianti valstybė, turi kone visus tam reikalingus bruožus, tačiau vienintelis dėmuo, kurio trūksta formalioje tikros valstybės buvimo dėlionėje, yra tarptautinis pripažinimas. Trumpai tariant, *de facto* valstybė yra toks darinys, kuris atitinka Montevidėjaus kriterijus, tačiau, nepaisant to, neturi tarptautinio pripažinimo¹³.

⁸ Nina Caspersen, „Making Peace with De Facto States.“ *Unrecognized States and Secession in the 21st Century*. Prague: Charles University Press, 2015, 12.

⁹ Nina Caspersen, *Unrecognized states: The struggle for sovereignty in the modern international system*. Cambridge: Polity Press, 2012, 12.

¹⁰ Scott Pegg, *International Society and the De Facto State*. Aldershot: Ashgate Publishers, 1998, 21.

¹¹ Bridget Coggins, *Power politics and state formation in the twentieth century: The dynamics of recognition*. Cambridge.: Cambridge University Press, 2014, 27.

¹² Pal Kolsta, „The sustainability and future of unrecognized quasi-states.“ *Journal of Peace Research*, 43(6), 2006, 725.

¹³ Raul Toomla, „Charting informal engagement between de facto states: A quantitative analysis.“ *Space and Polity*, 20(3), 2016, 335.

1.2. Montevidėjaus kriterijai

Raulio Toomlos minimiems Montevidėjaus kriterijams reikia skirti daugiau dėmesio, todėl šiame poskyryje jie bus trumpai apžvelgti, nurodytos istorinės aplinkybės, dėl kurių tokie kriterijai atsirado.

Montevidėjaus konvencija, pasirašyta 1933 m. Urugvajaus sostinėje Šiaurės ir Pietų Amerikos valstybių, nustatė formaliuosius reikalavimus veikėjams, norintiems paskelbti nepriklausomybę. Daugelis sutartį pasirašiusių Lotynų Amerikos valstybių pačios turėjo komplikotos patirties gaunant tarptautinį pripažinimą, ypač sulaukiant pasipriešinimo iš Europos šalių. Ši konvencija tapo paprotinės teisės¹⁴ pavyzdžiu, kokias sąlygas turi atitikti veikėjas, norintis užsitikrinti *de jure* nepriklausomos valstybės statusą. Kriterijai, nurodyti susitarime, tapo pamatiniais reikalavimais dariniams, norėjusiems atsiskirti ir užsitikrinti tarptautinės bendruomenės pritarimą šiam veiksmui.

Konvencijos pirmajame punkte skelbiama, kad valstybė, kaip tarptautinei teisei ir normoms paklūstantis vienetas, privalo turėti nuolatinę populiaciją, kildinančią save iš tam tikros teritorijos ir save laikančią tokio teritorinio vieneto nuolatiniais gyventojais; apibrėžtą teritoriją, kurią *de facto* valstybės pajėgos sugeba kontroliuoti ir kuri išskiria tokią valstybę iš potencialių kaimyninių šalių; tarptautinės teisės normų besilaikančią ir savo teritorijoje tvarką užtikrinančią vyriausybę, Jameso Crawfordo nuomone, svarbiausią komponentą¹⁵, nes nuo pastarojo veiksnio priklauso likusių trijų kintamųjų reikšmė; ir galimybę nevaržomai ir savarankiškai palaikyti santykius su kitomis užsienio valstybėmis, kuri labiau yra pirmųjų trijų principų pasekmė nei kriterijus, neretai reikšmingai daliai tarptautinio pripažinimo siekiančių darinių užkertanti kelią tapti *de jure* valstybėmis¹⁶. Sudarytoje sutartyje, be minėtų kriterijų, taip pat verta atkreipti dėmesį, kad nepriklausomybė nepripažįstama, jei ji deklaruojama naudojant karinę jėgą, grasinimus ar kitas prievartines priemones¹⁷.

Tiesa, Montevidėjaus konvencijoje nėra nurodyti kiekybiniai populiacijos ir teritorijos reikalavimai, taigi, nėra konkretaus limito, kiek mažiausia gyventojų ir kvadratinė kilometrų gali turėti pripažinimo siekianti valstybė. Minėtoje sutartyje nėra ir kitų vis didesnę svarbą įgyjančių bruožų: žmogaus teisių, ekonominio savarankiškumo, tarptautinių organizacijų vaidmens ir, ko gero, svarbiausio faktoriaus, nulemiančio darinio perspektyvas būti pripažintam tarptautiniu mastu –

¹⁴ Nerašyta teisė ar jos normos, įgijusios teisinę galią, kadangi faktiškai jų buvo laikomasi kaip papročių ilgą laiką.

¹⁵ James R. Crawford, *The creation of states in international law*. Oxford: Oxford University Press, 2007, 24.

¹⁶ Montevideo Convention, Article 1, <<https://www.ilsa.org/jessup/jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>> [žiūrėta 2018-03-08].

¹⁷ Ten pat, Article 11.

regiono hegemono pritarimo ar nepritario *de jure* nepriklausomybei¹⁸. Jei vienai ar kelioms regioniniu mastu reikšmingoms valstybėms naujos valstybės iškilimas regione yra naudingas, yra didelė tikimybė, kad tokio darinio pripažinimo procesas neatsidurs aklavietėje, ir būtų atvirkštinis rezultatas, jei nauja valstybė neatitinka regioninių ar didžiųjų valstybių interesų.

1.3. Įsitraukimas be pripažinimo

Politiniame žemėlapyje esant dviženkliai *de facto* valstybių skaičiui, atsiranda ir didesnis poreikis reaguoti į tokį procesą ir jo keliamus iššūkius. *De facto* valstybėms stokoiant realių pripažinimo galimybių, kitų tarptautinių veikėjų dispozicijoje kelios, iki tol turėtos opcijos jau nebeaprepia turimos problemos horizontų.

Ilgą laiką tarptautiniai subjektai, susidūrę su nepripažintos valstybės klausimu, turėjo kelias sprendimo galimybes: naudojant karinę agresiją¹⁹, sankcijas ir embargus, oponuoti *de facto* valstybės egzistavimui; tokį darinį ignoruoti²⁰ ir su juo nepalaikyti jokių ryšių; arba iš dalies priimti nepripažintos valstybės egzistavimą, tačiau realiai nemegzti jokių ryšių²¹ (žr. 1 lentelę). Aukščiau minėti variantai tarytum savaime *de facto* valstybes marginalizavo, nustūmė jas į geopolitikos paraštes. Karinės agresijos naudojimas, kuris šiuolaikiniame liberaliomis vertybėmis paremtame pasaulyje apskritai sunkiai suvokiamas ir pateisinamas, sankcijų ar embargo taikymas, *de facto* valstybės ignoravimas, kuris gali pasireikšti atsisakymu pripažinti *de facto* darinį nepriklausoma valstybe, draudimais dalyvauti įvairiuose kultūros ar sporto renginiuose, kelionių apsunkinimu tokių vienetų gyventojams, taip siekiant oponuoti *de facto* darinio egzistavimui, turi tam tikrų apribojimų: nepripažintas subjektas, susiduriantis su blokada ar išorine izoliacija, gali aktyviau bendradarbiauti su kitomis kaimyninėmis valstybėmis, būti pastūmėtas į tokių, jai draugiškesnių ar palankesnių veikėjų glėbį, atsidurti jų įtakos sferoje arba tiesiog užsidaryti savo viduje bei „virti savose sultyse“²².

1 lentelė. Tarptautinių subjektų santykių palaikymo su de facto valstybėmis opcijos iki įsitraukimo be pripažinimo modelio

Opcija		Pavyzdys
Oponavimas <i>de facto</i> valstybės egzistavimui	„Kietasis“ oponavimas	Karinė agresija, intervencija, sukilimo organizavimas

¹⁸ Milena Sterio, „On the right to external self-determination: “Selfistans,” secession, and the great powers’ rule.“ *Minnesota Journal of International Law*, 19(1), 2013, 139.

¹⁹ Geldenhuys, 43.

²⁰ Ten pat, 43.

²¹ Pegg, 33.

²² Alexander Cooley, Lincoln A. Mitchell, „Engagement without Recognition: A New Strategy toward Abkhazia and Eurasia's Unrecognized States.“ *The Washington Quarterly*, 33(4), 2010, 65.

	„Minkštasis“ oponavimas	Ekonominės sankcijos, embargas, aukšto lygio politinių susitikimų įšaldymas
<i>De facto</i> valstybės ignoravimas		Jokių ryšių neužmezgimas ir nepalaikymas, bendradarbiavimas tik per tarpininkus ar tarptautines organizacijas
<i>De facto</i> valstybės egzistavimo dalinis priėmimas		Užmegzti ryšiai, tačiau realaus poreikio nebuvimas juos plėtoti, nusišalinimas nuo <i>de facto</i> valstybę liečiančių reikalų spendimo tarptautiniu mastu

Pakankamai ilgą laiką literatūrai, dėmesį skyrusiai *de facto* valstybėms, trūko „aukso viduriuko“ arba įrankio, apibrėžiančio, kaip *de jure* valstybėms pragmatiškai sąveikauti su tarptautinės bendruomenės užribyje esančiais ir pripažinimo siekiančiais dariniais. Tarp šia tema rašiusių akademikų mažai dėmesio buvo kreipta į situaciją, kai valstybė, net ir nepripažindama *de facto* darinio teisiškai, su juo palaiko formalius santykius, turi savo diplomatinę atstovybę tokia darinyje, vysto ekonominius, kultūrinius ryšius.

Prieš detaliau pristatant įsitraukimo be pripažinimo modelį, svarbu apibrėžti pačią „įsitraukimo“ dėmens reikšmę. Tai reiškia teisinį ir moralinį įsipareigojimą kokiam nors fiziniam ar, šiuo atveju, geopolitiniam subjektui, dalyvavimą ar indėlį į tokio veikėjo raidą, laikyti jį savo matomumo lauke, radare.

Pirmą kartą oficialiai šiuo klausimu diskutuota 2003 m. Europos Taryboje, siekiant ne tik būti informuotiems apie situaciją užšaldytų konfliktų zonose Europoje, buvusiose Sovietų Sąjungos ir Jugoslavijos teritorijose, bet ir labiau užčiuopti pulsą, kaip gyvena ten esančios visuomenės, siekti didesnio Europos Sąjungos vaidmens tokiuose subjektuose.

Vieni iš pirmųjų šios teorinės įžvalgos pionierių buvo A. Cooley ir L. Mitchellas bei J. Keras-Lindsay. Jų indėlis į *de facto* valstybių teorinę paradigmą – pasiūlyta ir suformuluota idėja, kad tarptautinis veikėjas gali plėtoti pozityvius santykius su *de facto* valstybe, oficialiai jos

nepripažindamas²³. Toks siūlomas santykių palaikymo modelis turi teigiamų aspektų, kuriuos gali jausti abi pusės.

Regioninis veikėjas, palaikydamas santykius, grįstus per minkštosios galios, besisiejantčios su politiniu-diplomatinio ir ekonominiu lygmenimis, ir kietosios galios, atsispindinčios karinio bendradarbiavimo lygmeniu, prizmes (žr. 2 lentelę), visų pirma, parodo, kad neignoruoja *de facto* darinio, jo atžvilgiu netaiko jokių sankcijų, nėra nusiteikęs priešiška. Šio modelio taikymas santykiuose su *de facto* valstybe yra logiškas ir pakankamai racionalus pasirinkimas, nes suteikia galimybę išlaikyti *status quo*, neleidžiant plisti geopolitinių konkurentų įtakai tokioje valstybėje bei nejudinant paties *de facto* valstybės pripažinimo klausimo. Įsitraukimas be pripažinimo, palaikant pragmatiniu aspektu grįstus santykius, po truputį plečia *de facto* valstybės visuomenės palankią nuomonę tokius santykius inicijuojančio regioninio veikėjo atžvilgiu.

Dar vienas aspektas, galintis skatinti naudoti šį modelį, susiduriant su nepripažintos valstybės keliamais iššūkiais, yra potencialūs dividendai, kylantys iš vidaus politikos ateities perspektyvoje. Žiūrint pro vidinės politikos lygmens, kaip preteksto vykdyti įsitraukimo be pripažinimo politiką, prizmę, galima atrasti įdomių niuansų: regioninis veikėjas gali siekti aktyviau veikti ar būti matomas nepripažintos valstybės sferoje, turėdamas tikslą užgniaužti jo paties viduje vykstančius politinius procesus, pavyzdžiui, separatistinius judėjimus²⁴. Be to, kitas vidaus politikos aspektas, susijęs su įsitraukimo be pripažinimo strategija, gali būti politinės paramos savo šalyje užsitikrinimas ar rinkiminės pergalės siekimas.

J. Keras-Lindsay akcentavo politinio-diplomatinio lygmens, susidarančio iš dvišalių vizitų, susitikimų ar simbolinių ceremonijų, svarbą įsitraukimo be pripažinimo strategijos įgyvendinime. Šiame lygmenyje tokios politinio-diplomatinio protokolo kontekste svarbios detalės, kaip nepripažintos valstybės vėliavos iškėlimas ar susitikimas su jos lyderiais²⁵, nurodo, kad nekonvencinės, viešojoje erdvėje gerai matomos, bet realiai ne visada būtinos ar reikalingos priemonės yra reikšmingos tam, kad, naudojant įsitraukimo be pripažinimo taktiką, galėtų būti pasiekti aukščiau nurodyti tikslai. Tokie veiksmai leidžia regiono valstybei geriau žinoti situaciją *de facto* valstybėje, užsitarnauti jos lyderių pagarbą, būti geriau matomai tokio darinio visuomenėje. Be to, tokio lygmens suformuoto kurso laikymasis yra naudingas, siekiant koordinuoti veiksmus, reikalingus bendrai tarptautinei grėsmei pašalinti.

²³ Ten pat, 60.

²⁴ James Ker-Lindsay, „Engagement without Recognition: The Limits of Diplomatic Interaction with Contested States.“ *International Affairs*, 91(2), 2015, 4.

²⁵ Ten pat, 5.

Remiantis A. Cooley ir L. Mitchello požiūriu, investicijos, turizmo skatinimas yra komponentai, susiję su ekonominio įsitraukimo be pripažinimo modelio lygmeniu, padedantys didinti savo įtaką arba palaikyti dabartinę padėtį, savo radare išlaikyti nepripažintą valstybę, su ja palaikyti gerus santykius²⁶. Išaugusias investicijas į *de facto* valstybę gali lemti tiek noras patenkinti iš kaimyninės valstybės vidaus politikos kylančius poreikius, tiek neleisti konkuruojančiam veikėjui įsiskverbti į rinką ir nurašyti ekonominius vaisius. Ekonominis įsitraukimas dar labiau pagyvinamas ir tvaresnis gali būti per gerėjančius tarpusavio susisiekimą ryšius, pasireiškiančius, pavyzdžiui, didesniu kiekiu tiesioginių skrydžių ar keltų maršrutų²⁷. Tai ne tik stimuliuoja didesnę į nepripažintą valstybę atvykstančių turistų skaičių, bet ir atvykimą į *de facto* valstybę palengvina potencialiems investuotojams, verslo delegacijoms, asmenims, dalyvaujantiems verslo susitikimuose. Svarbus įsitraukimo be pripažinimo ekonominio lygmens dėmuo gali būti matuojamas per paramos, skiriamos nepripažintai valstybei, prizmę²⁸. Valstybinis subjektas, suteikiantis tam tikrą pinigų sumą, humanitarinę pagalbą ar rengiantis mokymus *de facto* darinio valstybės tarnautojams, turi nemažai šansų ne tik stiprinti savo buvimą tokioje teritorijoje, bet ir skatinti pripažinimo siekiančio darinio prierašumą prie donoro. Naudodamasis šia paramos korta, regioninis veikėjas vėliau gali spausti *de facto* valstybę vykdyti jam palankią politiką ar priimti tam tikrus, jam naudingus sprendimus.

Vienas svarbiausių instrumentų, susijusių su įsitraukimo be pripažinimo modeliu, yra karinis valstybinio subjekto bendradarbiavimas su *de facto* dariniu. Pagalba tarptautinio pripažinimo siekiančiam veikėjui karinės grėsmės atveju, bendros karinės pratybos ar ginkluotės tiekimas, visų pirma užtikrina *status quo* regione išlaikymą, neleidžia plisti priešiško valstybinio ar nevalstybinio veikėjo įtakai. Be to, tarptautiniam subjektui su *de facto* valstybe sąveikaujant per karinio bendradarbiavimo lygmenį, tikėtinas jo paties įtakos plitimas regione, turima galimybė gauti nevalstybinį sąjungininką.

2 lentelė. Įsitraukimo be pripažinimo modelio taikymo matmenys ir lygmenys

Matmuo	Lygmuo	Pavyzdys
„Minkštosios“ galios matmuo	Politinio-diplomatinio bendradarbiavimo lygmuo	Diplomatinės atstovybės atidarymas, aukšto lygio politinių susitikimų organizavimas, diplomatinio

²⁶ Coole, Mitchell, 69.

²⁷ Ten pat, 71.

²⁸ Thomas De Waal, „Enhancing the EU’s Engagement With Separatist Territories.“ <<http://carnegieeurope.eu/2017/01/17/enhancing-eu-s-engagement-with-separatist-territories-pub-67694>> [žiūrėta 2018-03-26].

		protokolo elementų (vėliavų) egzistavimas
	Ekonominio bendradarbiavimo lygmuo	Investicijos, prekybinių ryšių stiprinimas, įsitraukimas į <i>de facto</i> valstybės infrastruktūros projektus, energetinis bendradarbiavimas, skiriama parama
„Kietosios“ galios matmuo	Karinio bendradarbiavimo lygmuo	Bendros karinės pratybos, karių ir karinio personalo apmokymas, ginkluotės tiekimas, bendros konsultacijos saugumo srityje

De facto valstybė iš šio modelio taip pat gali išpešti naudos – sulauktos investicijos, susitikimai su kitų valstybių lyderiais, atidarytos diplomatinės atstovybės ir kita augina tarptautinio pripažinimo siekiančio subjekto pasitikėjimo savimi kapitalą, suteikia galimybių legitimizuotis ir angažuotis tarptautinėje bendruomenėje, būti labiau matomam. Kaip bus nurodyta žemiau, įsitraukimo be pripažinimo teorijos ekonominis lygmuo, vienas iš svarbiausių teorijos, dėmenų, stiprina *de facto* darinio ekonomiką, taip užkardant kelią galimiems vidiniams neramumams *de facto* valstybėje, susijusiems su finansiniais sunkumais, fiskalinėmis problemomis, kas gali peraugti į rimtesnį chaosą ir destabilizuoti padėtį visame regione. Karinis įsitraukimo be pripažinimo strategijos lygmuo gali užtikrinti *de facto* valstybės, susiduriančios su išorine grėsme, saugumą, stabilumą, auginti karinę darinio ekspertizę.

Taigi, šiame poskyryje pristatytas įsitraukimo be pripažinimo modelis ir jo matmenys, pasireiškiantys per politinį-diplomatinį, ekonominį ir karinį lygmenis, yra nauja strategija, kurią galima naudoti, plėtojant santykius su *de facto* valstybe. Žemiau bus pasitelkiamas Irako Kurdistano atvejis, siekiant išsiaiškinti, ar ši strategija yra taikytina minėto nevalstybinio darinio atžvilgiu, koki poveikį ji gali suteikti tiek Erbiliui, tiek regionui.

2. IRAKO KURDISTANO *DE JURE* STATUSO NEPRIPAŽINIMAS

Šiame skyriuje bus trumpai pristatyta pačių kurdų ir jų valstybingumo, vainikuoto nesėkmingais bandymais sukurti nepriklausomą valstybę, istorija, Montevidėjaus kriterijai ir dviejų pagrindinių regioninių veikėjų – Turkijos ir Irano – motyvai nepripažinti Irako Kurdistanio *de jure* statuso.

2.1. Kurdų tapatybė ir valstybingumo užuomazgos

Prieš pasineriant į gilesnę tiriamosios dalies analizę, susijusią su Turkijos ir Irano nepripažinimo politika Irako Kurdistanio atžvilgiu ir minėtų dviejų subjektų vykdoma išitraukimo be pripažinimo strategija, reikia daugiau dėmesio skirti ir patiems kurdams bei jų valstybingumo aspiracijoms. Todėl šioje darbo dalyje bus pateikta informacija apie kurdų identitetą, istoriją bei jų pastangas sukurti savo valstybę.

2.1.1. Kurdų tapatybės genezė

Religiniu atžvilgiu didžioji dalis kurdų yra musulmonai sunitai. Jų įvairiais skaičiavimais yra 65-75%²⁹. Ši tauta priklauso indoeuropiečių kalbinei grupei, šiuo aspektu skiriasi nuo arabų ir turkų, su kuriais sąveikavo šimtus metų. Kurdai yra labiau susiję su iraniečiais – abi tautos vienija priklausomybė indoeuropiečių kalbų grupei, atsispindinti daliniu abiejų kalbų panašumu, bendrų švenčių, pavyzdžiui, Novrūzo, tradicijos.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad nemaža dalis kurdų, gyvenusių Persų ir Osmanų imperijose, o ypač ant pastarosios griuvėsių susikūrusios Turkijos valdomose teritorijose, ilgainiui buvo asimiliuoti. Be to, kai kuriose kaimyninėse valstybėse būta net diskusijų, kurių dalyviai nepripažino kurdų, kaip atskiros tautos, egzistavimo. Pavyzdžiui, Turkijos visuomenėje ir net akademinėje bendruomenėje yra nuomonių, jog šios tautos atstovai yra „kalnų turkai“, į Anatoliją³⁰ nusileidę iš Kandilio kalnų³¹ ir priklausantys turkų tautinei grupei. Ginčų kyla ir dėl to, kas yra kurdai: prie pastarųjų kartais priskiriami ir bachtiarai arba lurai, iranėnų tautelės, kompaktiškai išsidėsčiusios dabartiniame Irane.

Nepaisant ilgaamžės istorijos, aktyvios sąveikos su kaimyninėmis gentimis, o vėliau ir valstybėmis Artimuosiuose Rytuose, kurdai iki šios neturi *de jure* valstybės. Tauta, kurios populiacija pagal įvairius skaičiavimus svyruoja nuo maždaug 30 iki apytiksliai 45 mln. žmonių (žr. 3 lentelę), yra didžiausia savos valstybės neturinti etninė grupė regione.

²⁹ David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, Bloomsbury, London: I.B. Tauris, 1997, 10.

³⁰ Mažosios Azijos pusiasalis, kuriame yra Turkija, sinonimas, plačiai vartojamas turkų.

³¹ Yusuf Karatas, „Dağ Türkleri!“ <<https://www.evrensel.net/yazi/78521/dag-turkleri>> [žiūrėta 2018-04-12].

3 lentelė. *Kurdų skaičius Artimųjų Rytų regione pagal valstybes*

Valstybė	Valstybių duomenys	Kurdų instituto duomenys ³²
Turkija	14 mln. ³³	20 mln.
Iranas	8 mln. ³⁴	12 mln.
Irakas	5 mln. ³⁵	8,5 mln.
Sirija	3,5 mln. ³⁶	5,5 mln.

Tokie skirtingi skaičiai egzistuoja iš esmės dėl Turkijoje, Irane, Irake bei Sirijoje vykusių atitinkamų turkizacijos, iranizacijos ir arabizacijos procesų. Daugiausia kurdų gyvena minėtose keturiose valstybėse, taip pat nemaža dalis jų yra išvykę į Vakarų šalis, tokias kaip Vokietija ar JAV. Pats Kurdistanas, apimantis pietrytinę Turkiją, šiaurės rytų Siriją, šiaurinę Iraką ir vakarų Iraną, taip pat nėra homogeniškas: regione yra tiek religinių (krikščionys, zoroastrai³⁷), tiek etninių (arabai, turkmėnai, armėnai) mažumų.

Be to, svarbu pažymėti, kad patys kurdai reikšmingai skiriasi kalbiniu ar religiniu pagrindu. Pavyzdžiui, ženkli dalis Turkijoje gyvenančių kurdų kalba tik turkiškai, Irane gyvenantys šios tautos atstovai dažnai komunikuoja persų kalba, o Sirijoje ir Irake kurdų tarpe plačiai vartojama arabų kalba. Nors nemaža dalis istorinio Kurdistan gyventojų kalba ir kurdų arba zazu-goranių (pastaroji yra paplitusi Irane) kalbomis, vis dėlto kalbos atžvilgiu sunkiai tikėtina, kad Dijarbakyro kurdas pajėgtų susikalbėti su bendrataučiu iš Mahabado. Skirtumų galima rasti ir žiūrint iš religinės perspektyvos: nors, kaip minėta anksčiau, dauguma kurdų priklauso musulmonų sunitų konfesinei grupei, šios etninės grupės tarpe taip pat egzistuoja musulmonų šiitų, sufijų, zoroastrų ar net krikščionių.

2.1.2. **Kurdų istorija ir valstybingumo užuomazgos**

Manoma, kad indoeuropiečių kalbos grupei priklausanti tauta į jų lopšiu laikomus Zagroso kalnus, skiriančius Iraką ir Iraną, atsikraustė prieš 4-5 tūkstančius metų. Pirmoji kurdus suvienijusi valstybė – Midijos imperija – gyvavo trumpą laikotarpį, jai suirus kurdų žemes kontroliavo Achemenidų, Partų, Romos, Sasanidų imperijos. XVI a. kurdų regionus, esančius

³² Institut Kurde de Paris, „The Kurdish population.“ <<https://www.institutkurde.org/en/info/the-kurdish-population-1232551004>> [žiūrėta 2018-04-23].

³³ Türkiye İstatistik Kurumu, <<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=istgosterge>> [žiūrėta 2018-04-23].

³⁴ Statistical Center of Iran, <<https://www.amar.org.ir/Portals/1/Iran/census-2.pdf>> [žiūrėta 2018-04-23].

³⁵ Ministry of Planning of the Republic of Iraq, <<http://www.cosit.gov.iq/en/population-manpower-statistics/life>> [žiūrėta 2018-04-23].

³⁶ Central Bureau Of Statistic of Syria, <<http://www.cbssyr.sy/people%20statistics/popmoh.pdf>> [žiūrėta 2018-04-23].

³⁷ Zoroastrizmo religijos, susiformavusios VI amžiuje pr. Kr. ir paplitusios dabartinio Irano ir Irako teritorijose, išpažinėjai. Tai antra seniausia žinoma monoteistinė religija (po judaizmo).

dabartinėse Turkijos, Sirijos ir Irako teritorijose, užėmė tuo metu savo aukso amžių išgyvenusi Osmanų imperija, likusios kurdų žemės toliau liko Persų imperijos sudėtyje.

Kurdų suvokimas, kad jie yra kurdai, o ne arabai, turkai ar persai, formuotis pradėjo XIX a. pabaigoje, iki Artimųjų Rytų atsiritus Europą supurčiusiai nacionalizmo bangai³⁸. Vis dėlto, to meto imperinėse valstybėse bet kokios „mažųjų“ tautų nacionalizmo apraiškos buvo vertinamos kaip kėsinimasis į tuometės tvarkos egzistavimą, todėl tiek Osmanų, tiek Persų imperijos nebuvo patenkintos augančiu kurdų supratimu, jog jie yra atskiras etnosas, dėjo daug pastangų tokio supratimo užgniaužimui.

Pirmos kurdų pastangos pasiekti nepriklausomybę moderniaisiais laikais kilo XX a. pr. žlugus Osmanų imperijai ir atsiradus galios vakuumui regione. 1918 m. sausį tuometis JAV prezidentas Woodrow Wilsonas paskelbė savo 14 punktų programą, kurios dvyliktame skirsnyje buvo minima, kad visos „neturkiškos Osmanų imperijos tautos turi teisę į autonomiją“³⁹. 1920 m. Sevro sutartis ir jos 62 bei 64 punktai minėjo „kurdų, gyvenančių į rytus nuo Eufrato upės“ teisę į autonomiją, o ateityje – ir nepriklausomybės galimybę⁴⁰, bet sutartis taip ir nebuvo ratifikuota dėl netrukus prasidėjusio Turkijos, prieštaravusios minėtai sutarčiai, nepriklausomybės karo, kuris buvo vainikuotas 1923 m. sudaryta Loanos sutartimi. Joje apie kurdų nepriklausomybės siekius ar galimybes užsimenama nebuvo⁴¹.

Kurdų problemos ištakomis moderniaisiais laikais galima laikyti kelias tarptautines sutartis, pasirašytas po Pirmojo pasaulinio karo, kurių rezultatai jaučiami iki šiol. Sykeso-Picot susitarimas, dar žinomas kaip Mažosios Azijos sutartis, įtvirtino anglų ir prancūzų įtakos sferas Artimuosiuose Rytuose, kai pirmiesiems atiteko Irakas, antriesiems – Sirija⁴². Minėta Loanos sutartis padalino kurdų etnosą į keturias valstybes: naujai susikūrusią Turkiją, Iraną, Siriją ir Iraką.

Po Antrojo pasaulinio karo Irano teritorijoje mažiau nei metus egzistavo Sovietų Sąjungos remta Mahabado Respublika, siekusi kurdų autonomijos šioje valstybėje⁴³. Tačiau dėl padidėjusio Vakarų spaudimo sovietams nutraukti paramą dariniui, grasinusiam Irano teritoriniam vientisumui, Mahabado Respublika buvo likviduota.

³⁸ Denise Natali, „Ottoman Kurds and emergent Kurdish nationalism.“ *Critique: Critical Middle Eastern Studies*. 13(3), 2008, 6.

³⁹ Ourdocuments, „President Woodrow Wilson's 14 Points (1918).“

<<https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=false&doc=62>> [žiūrėta 2018-02-24].

⁴⁰ Martin Riegl, Bohumil Doboš, *Unrecognized States and Secession in the 21st Century*. Prague: Charles University Press, 2017, 157.

⁴¹ Ten pat, 158.

⁴² WWI, „Sykes-Picot Agreement.“ <https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Sykes-Picot_Agreement> [žiūrėta 2018-04-23].

⁴³ Nina Caspersen, Gareth Stansfield, *Unrecognized States in the International System, Exeter Studies in Ethno Politics*. London: Routledge, 2014, 5.

Praėjusio amžiaus viduryje kurdai, ypač Turkijoje, nuolat bruzdėjo, siekė gauti autonomiją, tačiau visi bandymai buvo numalšinti. Vis dėlto Irako kurdams po visą septintąjį dešimtmetį vykusio karo su centrine vyriausybe⁴⁴, dar vadinamo Barzanio sukilimu, pavyko pasiekti faktinę autonomiją, kuri realiai suteikta buvo tik 1991 m.⁴⁵, po dar vieno kurdų sukilimo, prasidėjusio Kuveito karo metu. Autonomija kartu priartino Irako Kurdistaną, sudarytą iš Erbilio, Suleimanijos ir Dohuko provincijų, prie nepriklausomybės.

Taigi, šiame poskyryje trumpai apžvelgta kurdų tapatybė, istorija, su ja susiję iššūkiai ir valstybingumo užuomazgos indikuoja, kad vienoje iš keturių valstybių, kuriose šios tautos atstovai sudaro ženklią etninę mažumą, Irake, kurdų nepriklausomybės ambicijos transformavosi į *de facto* valstybės statusą turintį nevalstybinį darinį – Irako Kurdistaną.

2.2. Montevidėjaus kriterijai ir Irako Kurdistanas

Šiame poskyryje bus analizuojama, ar Irako Kurdistanas atitinka Montevidėjaus kriterijus, glaudžiai susijusius su *de jure* valstybingumu, Erbilio santykius su jais.

Šis valstybinis darinys turi nuolatinę, per 5 mln. siekiančią populiaciją, kuri nuosekliai auga, dideliu mastu nebuvo paveikta per „Islamo valstybės“ sukeltą suirutę. Be to, daugumą gyventojų vienija bendra tautybė, religija, istorija, kultūra, kalba. Kurdų kalba regione yra mokoma mokyklose, universitetuose, ji naudojama vietos spaudoje ir kitose medijose. Irako Kurdistanas gyventojų daugumą sudarantys kurdai save identifikuoja kaip šio regiono atstovus, didelių emocijų ar fizinių sąsajų su centrine valdžia jų tarpe nejaučiama. Regiono mažumos didelio noro gyventi Irake taip pat nerodo⁴⁶. 2004 m. Bagdadui pateikta peticija, kurioje reikalauta referendumo dėl tolesnės Irako Kurdistanas ateities. Ją pasirašė daugiau nei du trečdaliai KRG⁴⁷ rinkimo teisę turinčių asmenų⁴⁸. Be to, įgijus autonomiją, regione pradėjo kilti tautos istorinių asmenybių skulptūros, sukurtas nacionalinis Irako Kurdistanas himnas⁴⁹. Šie veiksmai rodo, kad Irako Kurdistanas turi aiškiai apibrėžtą, savo tapatumą suvokiančią populiaciją.

⁴⁴ Kenneth M. Pollack, *Arabs at War*. Lincoln: University of Nebraska Press, 2002, 62.

⁴⁵ Huffington Post, „A Lost Opportunity — The 1991 Iraq Uprisings.“ <https://www.huffingtonpost.com/adst/a-lost-opportunity---the_b_8234644.html> [žiūrėta 2018-04-15].

⁴⁶ Deutsche Welle, „In Iraq, minorities pin hopes on a Kurdish state.“ <<http://www.dw.com/en/in-iraq-minorities-pin-hopes-on-a-kurdish-state/a-40692381>> [žiūrėta 2018-04-15].

⁴⁷ KRG (angl. Kurdish Regional Government) – akademikų tarpe ir spaudoje plačiai vartojamas akronimas, kuris naudojamas kaip Irako Kurdistanas sinonimas.

⁴⁸ Philip S. Hadji, „The Case for Kurdish Statehood in Iraq.“ *Case Western Reserve Journal of International Law*. 4(2), 2015, 523.

⁴⁹ Ten pat, 538.

Darinio teritorijas, išsidėsčiusias šiaurinėje Irako valstybės dalyje, apibrėžia 2005 m. Irako Konstitucija⁵⁰. Tiesa, žiūrint iš istorinės perspektyvos, Erbilis neslepia didesnių teritorinių ambicijų ir, pasinaudojęs „Islamo valstybės“ sukelta sumaištimi, užėmė Kirkuko miestą, laikomą „kurdų Jeruzale“, į kurią ilgą laiką reiškė pretenzijas. Nors 2017 m. rugsėjį Bagdadas atsiėmė šį naftos turtingą miestą, Irako kurdai į jį ir toliau reiškia teritorines pretenzijas.

Kad regionas turi efektyviai veikiančią vyriausybę, sėkmingai valdančią šį darinį, nekyla abejonių: tai simbolizuoja tvarus institucinis tinklas, kontroliuojama teritorija, sistemingai vykstantys rinkimai, įsibėgėjantis demokratizacijos procesas, nuosekliai vykdomos reformos, ruošiamos jų gairės. Svarbu paminėti, kad Irako Kurdistano vyriausybę pripažįsta bei ją įgalina ir Irako Konstitucija⁵¹, suteikianti teisę Erbiliui savo nuožiūra nustatyti mokesčių dydį regione, kontroliuoti savo gamtos išteklių ir vandens resursus, atšaukti kai kuriuos centrinės valdžios įstatymus, už savo teritorijos saugumą atsakyti pačiam.

Be to, KRG vyriausybė aktyviai palaiko tarptautinius ryšius. Yra įkurtas Užsienio ryšių departamentas, kurio duomenimis, Irako Kurdistane veikia per 40 užsienio valstybių ar tarptautinių organizacijų atstovynių⁵², o pats Erbilis kitose šalyse turi 14 diplomatinių misijų⁵³. Regiono lyderiai yra susitikę su Turkijos, Irano, JAV prezidentais, Jungtinės Karalystės užsienio reikalų ministru. Irako Kurdistanas yra ir tarptautinės organizacijos – Pasaulinės valstybingumo siekiančių tautų organizacijos, vienijančios nepripažintas valstybes ar teritorijas ir okupuotas tautas, – narys.

Todėl atsižvelgiant į aukščiau paminėtus faktorius, galima teigti, kad Irako Kurdistanas Montevidėjaus kriterijus atitinka ir teoriškai jo transformacijos į nepriklausomą valstybę procesas atrodo įmanomas. Vis dėlto, nepaisant to, šis darinys vis dar neturi *de jure* statuso, kas atitinka Milenos Sterio suformuluotą tezę, jog šiuo klausimu didžiausi sprendimo svertai yra regioninių hegemonų ir didžiųjų valstybių dispozicijoje. Kitoje darbo dalyje daugiau dėmesio bus skiriama nepripažinimo koncepcijai ir priežastims, kodėl pagrindiniai išoriniai veikėjai, galintys lemti Irako Kurdistano nepriklausomybę, yra linkę skeptiškai žiūrėti į tokią galimybę.

⁵⁰ Iraq Constitution, Article 140, <https://web.archive.org/web/20161128152712/http://www.iraqinationality.gov.iq/attach/iraqi_constitution.pdf> [žiūrėta 2018-03-08].

⁵¹ Iraq Constitution, Article 137, <https://web.archive.org/web/20161128152712/http://www.iraqinationality.gov.iq/attach/iraqi_constitution.pdf> [žiūrėta 2018-03-08].

⁵² Department of Foreign Relations Kurdistan Regional Government, „Current Foreign Representations in the Kurdistan Region.“ <<http://dfr.gov.krd/p/p.aspx?p=37&l=12&s=020100&r=363>> [žiūrėta 2018-03-08].

⁵³ Ten pat.

2.3. Kaimyninių valstybių Irako Kurdistanas *de jure* statuso nepripažinimas

Nepaisant to, kad Irako Kurdistanas atitinka visus sąlygas, reikalingas tarptautiniam pripažinimui gauti, pavyzdžiui, aukščiau minėtus Montevidėjaus kriterijus, ar 1960 m. Jungtinių Tautų deklaraciją Nr. 1514⁵⁴, kuri apibrėžė, jog konkrečios nesavivaldžios tautos, buvusios kolonijinių valstybių sudėtyje, *a priori* turi teisę į valstybingumą, visa tai gražiai atrodo tik „ant popieriaus“. Realybėje visi Irako kurdų norai pasiekti formalųjį pripažinimą priklauso nuo regiono kaimynų ir didžiųjų valstybių norų ir interesų, kuriuos įgyvendinti galėtų padėti Erbilis, buvimo ar nebuvimo. Turkija ir Iranas vaidina reikšmingą vaidmenį dėl Irako Kurdistanas tolesnės ateities bei šio darinio išlaikymo *de facto* valstybe bei *status quo* situacijos tęstinumo. Todėl šioje darbo dalyje bus gilinama į minėtų valstybių motyvus nepripažinti Irako Kurdistanas kaip *de jure* nepriklausomos valstybės.

2.3.1. Turkijos motyvai nepripažinti Irako Kurdistanas

AKP (Teisingumo ir plėtros partija, turkų k. *Adalet ve Kalkınma Partisi*) partijos valdoma vyriausybė yra skeptiškai nusiteikusi Irako Kurdistanas virtimo į *de jure* valstybę atžvilgiu. Tai lemia kelios priežastys, kurios bus aptariamoms šioje darbo dalyje.

2.3.1.1. Turkijos kurdų klausimas

Visų pirma, Irako Kurdistanas, kaip nepriklausomo subjekto, nepripažinimo požiūriu lemia Turkijos baimė, kad, pamatę sėkmės pavyzdį Irake, dar aktyviau bruzdėti gali pradėti vietos kurdai.

Kad tokie kurdų, kurių mažuma, remiantis įvairiais skaičiavimais, sudaro 15–25% šalies gyventojų populiacijos, sukilimai kainuoja brangiai, Ankara puikiai žino iš savo patirties. PKK (Kurdistanas Darbininkų Partija, kurdų k. *Partiya Karkerên Kurdistan*), partija, veikianti Turkijoje ir Irake, Ankaros, Briuselio ir Vašingtono įtraukta į teroristinių organizacijų sąrašą⁵⁵, jau daugiau nei tris dešimtmečius didesnėmis ar mažesnėmis bangomis kovoja prieš Turkijos pajėgas. Šio judėjimo pamatinis tikslas buvo priešintis kurdų priespaudai Turkijoje, pasireiškusiai draudimais viešojoje vietoje kalbėti ar dainuoti kurdiškai, šios etninės grupės tankiai apgyvendintų teritorijų mokyklose buvo draudžiama mokyti kurdų kalbos.

⁵⁴ UNGA, „Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples.“ <<http://www.un.org/en/decolonization/declaration.shtml>> [žiūrėta 2018-02-09].

⁵⁵ U.S. State Department, „Foreign Terrorist Organizations.“ <<https://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm>> [žiūrėta 2018-02-10].

Pirmoji PKK pasipriešinimo banga, prasidėjusi 1984 m., tęsėsi iki 1999 m., kai organizacija paskelbė vienašališkas paliaubas⁵⁶. Kariniai veiksmai vėl atsinaujino 2004 m. ir buvo vykdomi iki 2013 m., kai PKK lyderis Abdullah Ocalanas, nuteistas už teroristinę veiklą ir bausmę atliekantis Stambule, grupuotės vardu paskelbė ugnies nutraukimą⁵⁷. PKK pareiškė visas savo pajėgas permesianti į šiaurės Irako Kandilio kalnų teritoriją, taip patvirtinusi savo lyderio pareiškimo dėl konflikto pabaigos validumą, mainais už platesnį kurdų teisių atstovavimą Turkijoje.

Vis dėlto, nepaisant susitarimo, kurdų ir PKK bruzdėjimas Anatolijoje tęsėsi. Keliuose šalies pietryčių miestuose vyko žūtimis pasibaigę protestai, kuriais siekta atkreipti dėmesį į Turkijos pašonėje „Islamo valstybės“ vykdomą Kobanės miesto apgultį, Ankara kurdų buvo kaltinama tiekianti pagalbą džihadistų organizacijai, specialiai neužkardžiusi teroristinio išpuolio Suruče⁵⁸, pražudžiusių dešimtis prieš vyriausybę protestavusių kurdų civilių. Išaugusi įtampa atsispindėjo atsinaujinusiomis susidūrimais tarp kurdų ir Turkijos armijos, kurių kulminacija tapo 2015 m. oficialiai atnaujinti kariniai veiksmai, besitęsiantys iki šių dienų.

Pagrindinis tebevykstančio konflikto padarinys, jaučiamas Turkijoje, yra žmonių žūtys ir nestabili saugumo situacija. Augantis aukų skaičius, besikartojantys, tiesa, pastaruoju metu kiek prislopę teroristiniai išpuoliai, kurių taikiniai pasirenkami vietos civiliai gyventojai, gali demoralizuoti šalies visuomenę, jos tarpe sukelti sumaištį ir nepasitikėjimą vyriausybe, nesugebėjusia konflikto išspręsti derybų keliu, ir karinėmis pajėgomis, dedančiomis daug pastangų užgniaužti pasipriešinimo judėjimą.

Be tūkstančių žuvusių karių, policininkų ar civilių⁵⁹, jaučiama ir konflikto sąlygota ekonominė žala: 2016 m., kurdų išpuolių didžiuosiuose šalies miestuose piko metu, turistų, atvykstančių į Turkiją, skaičius dėl suprastėjusio saugumo gerokai sumažėjo⁶⁰, be to, padaugėjo asmenų, šaukiamų į kariuomenę kovoti su kurdų separatistais, skaičius, žymi dalis tokių žmonių yra ekonomiškai aktyvūs, iki tol darbus turėję ir mokesčius mokėję asmenys. Svarbu pažymėti ir tai, kad nestabili padėtis Turkijoje atgraso potencialius investuotojus iš užsienio. 2017 m. duomenimis, šalyje

⁵⁶ Aknews, „PKK has repeatedly asked for a ceasefire of peace since their establishment in the past 17 years.“ <<https://web.archive.org/web/20101212230637/http://aknews.com/en/aknews/9/193730/?AKmobile=true>> [žiūrėta 2018-04-23].

⁵⁷ Al Jazeera, „PKK leader calls for ceasefire in Turkey.“ <<https://web.archive.org/web/20130321170659/http://www.aljazeera.com/news/europe/2013/03/2013321112138974573.html>> [žiūrėta 2018-04-23].

⁵⁸ Miestas, esantis Turkijos pietryčiuose, šalia pasienio su Sirija, tankiai apgyvendintas kurdų.

⁵⁹ International Crisis Group, „Turkey's PKK Conflict: The Rising Toll.“ <<http://www.crisisgroup.be/interactives/turkey/>> [žiūrėta 2018-04-08].

⁶⁰ Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey, „Municipality Licenced Establishments.“ <<http://www.kultur.gov.tr/EN,153022/municipality-licenced-establishments.html>> [žiūrėta 2018-03-20].

sumažėjo tiesioginių užsienio investicijų⁶¹, tikėtina, kad tai yra konflikto su PKK, kuris prisidėjo prie suprastėjusios saugumo situacijos Turkijoje, padarinys.

Taigi, pagrindinis motyvas, kuriuo remdamasi Ankara nenori pripažinti Irako Kurdistanio *de jure* statuso, yra baimė susidurti su dar didesniu vietos kurdu, ypačingai PKK pasipriešinimu šalies viduje, kas gali valstybėje sukelti dar gilesnį chaosą ir suirutę, atsispindinčią ne tik karių ir civilių žūtims, bet ir mažėjančiu užsienio investuotojų ir turistų pasitikėjimu Turkija ir jos galimybėmis pažaboti sumaištį šalyje keliantį separatistinį judėjimą.

2.3.1.2. 2018 m. rinkimai Turkijoje

Kitas veiksnys, dėl kurio Ankara negali ir nenori turėti jokių minčių apie Irako Kurdistanio nepriklausomybės paramą, yra jos pačios įtempta vidaus politika.

AKP jau ilgą laiką yra užsitikrinusi religingų ir konservatyvių valstybės piliečių paramą rinkimuose tiek savivaldybių, tiek parlamento, tiek prezidento rinkimų lygmenyse. Tačiau tam, kad galutinai būtų įsitvirtinta valdžioje, yra reikalingos ir iš esmės taip pat konservatyvių bei tradicinės pasaulėžiūros, tačiau nacionalistinės ideologijos rinkėjų simpatijos. Turkijos prezidento, įtakingiausio šalies politiko Recepto Tayyipo Erdogano komanda šiuo atžvilgiu jau pradėjo žengti rimtus žingsnius. 2015 m. birželį surengtuose parlamento rinkimuose AKP nepavykus užsitikrinti daugumos, tų pačių metų lapkritį vyko pakartotiniai rinkimai, kurių kampanijos metu pasitelkę prieš PKK ir kurdus nukreiptą retoriką⁶² R. T. Erdoganas ir jo šalininkai šventė triuškinančią pergalę, garantavusią tvirtą parlamentinę daugumą. Be to, naudodamas nacionalistinę, tautiškumu persmelktą, dar labiau antikurdišką retoriką, Turkijos prezidentas pernai laimėjo referendumą dėl konstitucijos, išplėsdančios jo galias, pakeitimo.

Į šių metų birželį vyksiančius pirmalaikius parlamento rinkimus jo partija veikiausiai eis kartu su koalicija, sudaryta su MHP (Nacionalistų judėjimo partija, turkų k. Milliyetçi Hareket Partisi)⁶³ judėjimu, kurio lyderis Devletas Bahceli nemaža dalimi klausimų remia AKP politiką. Šios partijos rinkėjų balsai gali lemti ir paties R. T. Erdogano likimą per prezidento rinkimus, rengiamus lygiagrečiai su parlamento rinkimais. Todėl jo komanda turi kreipti dėmesį į nacionalistų nuotaikas

⁶¹ Hurriyet Daily News, „Turkey’s foreign direct investment close to \$5 bln with EU being top investor.“ <<http://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-foreign-direct-investment-close-to-5-bln-with-eu-being-top-investor-117090>> [žiūrėta 2018-04-23].

⁶² Laurie Mylroie, „Erdogan’s aggression against Turkey’s Kurds.“ <<http://www.kurdistan24.net/en/video/3bfb26fe-fdb8-4c54-8704-5042a45b2bf6>> [žiūrėta 2018-04-23].

⁶³ Murat Yetkin, „The AKP-MHP convergence in Turkish politics.“ <<http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/the-akp-mhp-convergence-in-turkish-politics-125849>> [žiūrėta 2018-02-02].

Turkijoje, o jos yra aiškiai antikurdiškos, Siekdamas didesnės šio rinkėjų segmento paramos R. T. Erdoganas ir toliau nevengia aštriai pasisakyti tiek vietos⁶⁴, tiek Irako kurdų⁶⁵ atžvilgiu.

PKK judėjimas šiuo metu daugelio šalies piliečių yra suvokiamas kaip didžiausia grėsmė šalies stabilumui ir suverenitetui⁶⁶. Ultra-dešinieji taip pat rengia protestus, pasisakydami prieš Irako Kurdistaną nepriklausomybę, regioną vadindami „antruoju Izraeliu“⁶⁷. Irako Kurdistanas su Izraelio valstybe lyginamas neatsitiktinai – į šį, nuo 1948 m. egzistuojantį politinį darinį Turkijoje žiūrima skeptiškai. Izraelis įvairių apklausų metu turkų nuolat įtraukiamas į Turkijai priešiškesias valstybių penketukas⁶⁸, situaciją neseniai dar labiau paaštrino R. T. Erdoganas, Izraelį pavadinęs teroristine valstybe⁶⁹. Todėl bet kokios vietos rinkėjų ar opozicijos kaltinimai vyriausybei palaikant Irako Kurdistaną nepriklausomybės idėją gali greitai būti prilyginti paramai Izraeliui, kas, žinant Turkijos vidaus politikos niuansus ir pastaruoju metu į daugelį su Vakarų valstybėmis susijusių aspektų jautriai reaguojančią šalies visuomenę, gali būti pražūtinga valdžioje įsitvirtinti siekiančiai AKP.

Todėl Ankaros baimė, jog Irako Kurdistaną transformacijos į *de jure* valstybę atveju gali suaktyvėti separatistinės vietos kurdų ambicijos, taip pat siekis įtikti nacionalistinės ideologijos rinkėjams, dėl kurių balsų šiuo metu intensyviai kovoja AKP, yra priežastys, dėl kurių Turkija negali pripažinti Irako Kurdistaną nepriklausomybės.

2.3.2. Irano motyvai nepripažinti Irako Kurdistaną

Iranas ir jo pozicija Irako Kurdistaną klausimu taip pat reikalauja atskiro paminėjimo, todėl šioje darbo dalyje bus siekiama pateikti argumentus, kuriais vadovaudamasis Teheranas reiškia nepritarimą Erbilio nepriklausomybės paskelbimui.

2.3.2.1. Irano kurdų klausimas

Pagrindinis faktorius, kodėl Teheranas nenori pripažinti naujos valstybės savo pašonėje, yra bendras vardiklis su Turkija – baimė dėl suaktyvėjusių kurdų, kurių vakarinėje šalies dalyje

⁶⁴ Abdülkadir Selvi, „Erdoğan Kürtlere ne yaptı?“ <<https://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadirsarvi/erdogan-kurtlere-ne-yapti-2010307>> [žiūrėta 2018-04-23].

⁶⁵ BBC, „Turkey's Erdogan vows to fight Kurdish forces as far as Iraq.“ <<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-42831296>> [žiūrėta 2018-04-23].

⁶⁶ Yeni Akit, „PKK'nın en büyük düşmanı Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Barzani'dir.“ <<https://www.yeniakit.com.tr/haber/pkknin-en-buyuk-dusmani-cumhurbaskani-erdogan-ve-barzanidir-193074.html>> [žiūrėta 2018-04-09].

⁶⁷ Sue Surkes, „Turkish nationalists protest creation of 'second Israel' in Kurdistan.“ <<https://www.timesofisrael.com/turkish-nationalists-protest-creation-of-second-israel-in-kurdistan/>> [žiūrėta 2018-04-02].

⁶⁸ İha, „Türkiye'nin bir numaralı düşmanı ABD'dir.“ <<http://www.iha.com.tr/haber-turkiyenin-bir-numarali-dusmani-abddir-659582/>> [žiūrėta 2018-04-02].

⁶⁹ Hurriyet Daily News, „Erdoğan to Israeli PM: You are a terrorist and an occupier.“ <<http://www.hurriyetdailynews.com/israel-is-a-terror-state-president-erdogan-129613>> [žiūrėta 2018-04-01].

skaičiuojama nuo 8 iki 12 mln., separatistinių judėjimų, galinčių supurtyti griežta tvarka ir kontrole pasižyminčią šalį. Karčios, su vietos kurdų bruzdėjimu susijusios patirties Iranas jau turi. Po Antrojo pasaulinio karo šios valstybės teritorijoje trumpai gyvavo aukščiau minėta Mahabado Respublika, siekusi kurdų autonomijos Irane, 2004 m. prasidėjo neramumai, kuriuos sukėlė PJAK (Laisvoji Kurdistanio gyvenimo partija, kurdų k. *Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê*), palaikanti stiprius ryšius su Turkijos PKK, trukę daugiau nei 7 metus ir nusinešę šimtus iraniečių karių ir tūkstančius civilių gyvybių, o 2016 m. kitas separatistinis judėjimas PDKI (Demokratinė Irano Kurdistanio partija, kurdų k. *Hîzbî Dêmkraîî Kurdistanî Êran*) trumpai įsitraukė į pasipriešinimo kovą prieš Teheraną⁷⁰. PJAK ir PDKI, kurių tikslas – autonominis kurdų regionas Irane⁷¹, šiuo metu yra užgniaužtos ir, be kartais vykstančių atsitiktinių susidūrimų, nėra labai aktyvios, tačiau Irako kurdų nepriklausomybės pasiekimas, Teherano nuomone, įkvėptų šiuos judėjimus atnaujinti savo veiksmus ir pradėti naują sukilimą.

Taigi, separatistinių judėjimų, grasinančių dabartinės Irano tvarkos egzistavimui ir galinčių įnešti sumaištį į šios valstybės vidaus politiką, baimė yra viena iš priežasčių, dėl kurių Teheranas nėra suinteresuotas naujos nepriklausomos valstybės pašonėje atsiradimu.

2.3.2.2. Irano interesai Sirijoje

Iranas, kaip kylantis regiono hegemonas, savų tikslų ir interesų turi ir gretimose valstybėse. Viena tokių yra neramumų, vidinių fragmentacijų ir pilietinio karo kamuojama Sirija. Todėl šioje darbo dalyje bus atkreipiamas dėmesys į Teherano buvimą minėtoje valstybėje bei tai, kodėl Irako Kurdistanas gali jam trukdyti.

Basharo al Assado režimą aktyviai palaikantys iraniečiai Damaską dosniai remia finansiškai, kariniais įrenginiais, karių apmokymais tam, kad Sirijos vyriausybė atsilaikytų prieš sukilėlių bei įvairių griežtos linijos sunitų islamistinių grupuočių puolimą ir būtų išlaikomas regioninis *status quo*⁷². Tačiau tam kliūčių gali sudaryti vietos kurdai. Pamačiusi Irako Kurdistanio sėkmės pavyzdį, *Rojava*⁷³ gali aktyviau siekti nepriklausomybės, taip dar labiau supriešinti ir taip įvairių konfliktų ir fragmentacijų kamuojamą regioną. Sirija su B. al Assadu priešakyje Teheranui yra

⁷⁰ Daily Sabah, „Ten Iranian soldiers killed in clashes with Kurdish militants near Iraq border.“ <<https://www.dailysabah.com/mideast/2016/05/05/ten-iranian-soldiers-killed-in-clashes-with-kurdish-militants-near-iraq-border>> [žiūrėta 2018-04-09].

⁷¹ Joshua Partlow, „Shelling Near Iranian Border Is Forcing Iraqi Kurds to Flee.“ <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/09/12/AR2007091202720_pf.html> [žiūrėta 2018-04-08].

⁷² Will Fulton, Joseph Holliday, Sam Wyer, *Iranian Strategy in Syria*. Washington: Institute for the Study of War and AEI's Critical Threats Project, 2013, 6.

⁷³ Sirijos kurdų regionas.

naudinga kaip buferinė zona prieš JAV, Saudo Arabiją ir Turkiją, todėl netvarka ir chaosas šioje valstybėje Irano suvokiama kaip iššūkis jo paties saugumui.

Taigi, Iranas yra suinteresuotas dabartiniu *status quo* Sirijoje, todėl Irako Kurdistano, kaip nepriklausomo darinio, iškilimas galėtų sujaukti Teherano planus, priversti keisti jo užsienio politiką.

2.3.2.3. Izraelio ir Irako Kurdistano santykiai pro Irano prizmę

Kitas faktorius, kuriuo remdamasis Iranas nenori svarstyti Erbilio tarptautinio pripažinimo, yra Izraelio vaidmuo Artimųjų Rytų geopolitinėje dėlionėje.

Po 1979 m. Islamo revoliucijos Irane, į valdžią atėjus griežtosios linijos šalininkams, nutrūko iki tol palaikyti pragmatiniai santykiai su Izraeliu. Naujoji vyriausybė nutraukė diplomatinis ir ekonominius ryšius su šia valstybe, palaipsniui nustojo iš jos pirkti ginkluotę. Griežta ir neretai kontraversiška Irano aukščiausio rango pareigūnų retorika žydu ir Izraelio, prilyginto vėžiui ir įvairiems kitiems vaizdingiems epitetams, atžvilgiu, Holokausto neigimas⁷⁴ tik dar labiau paaštrino vis labiau problematiškus santykius tarp šalių⁷⁵.

Izraelis, jam priešiškame regione siekdamas turėti sąjungininkų, nuo pat savo valstybės įkūrimo laikosi „periferijos doktrinos“⁷⁶, kurios tikslas yra gręžtis į nearabiškus darinius ar mažumas arabų valstybėse ir su tokiais veikėjais palaikyti kaip įmanoma geresnius santykius tam, kad būtų balansuojama prieš arabiškas regiono valstybes, jų įtaką ir antižydiškas pozicijas. Toks Izraelio sąjungininkas iki jau minėtos Islamo revoliucijos buvo Iranas, tvarūs ryšiai karinėje srityje yra palaikomi su Turkija, tačiau, norėdamas aktyviau apčiuopti regioninį pulsą, atsverti didėjančią Teherano, prieš kurį, nors yra nearabiškas darinys, šiuo metu ir yra intensyviausiai taikoma „periferijos doktrina“, įtaką Artimuosiuose Rytuose, Izraelis su Irako kurdais jau kelis dešimtmečius palaiko vis glaudesnius santykius, pasireiškiančius ginkluotės tiekimu ir apmokymu ja naudotis, naftos pirkimu, kultūrinių ryšių su Kurdistano žydais, šiame regione gyvenančiais tūkstančius metų, stiprinimu. Todėl Iranui, Izraelį laikančiam egzistenciniu priešu, pastarojo išitraukimas į Irako Kurdistaną ir parama jo nepriklausomybės siekiams⁷⁷ yra tarsi pavojaus signalas. Iraniečių pareigūnų

⁷⁴ Haaretz, „Ahmadinejad at Holocaust Conference: Israel Will 'Soon Be Wiped Out'.“ <<https://www.haaretz.com/1.4939096>> [žiūrėta 2018-04-08].

⁷⁵ BBC, „Iran's president says move Israel.“ <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/4510922.stm>> [žiūrėta 2018-04-08].

⁷⁶ Nathan Sachs, „Israel and Iran's Role in the Middle East.“ <<https://www.brookings.edu/testimonies/israel-and-irans-role-in-the-middle-east/>> [žiūrėta 2018-04-08].

⁷⁷ Tamer El-Ghobashy, Loveday Morris, „Kurds say they have no friends but the mountains. Now they have Israel, and that could cause them grief.“ <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/09/25/kurds-say-they-have-no-friends-but-the-mountains-now-they-have-israel-and-that-could-cause-them-grief/?utm_term=.de0d84e8a5ea> [žiūrėta 2018-04-08].

nuomone, Izraelio agentai ar žvalgybos darbuotojai galėtų veikti gretimame Irako Kurdistane, vykdyti įvairias su Iranu susijusias misijas, todėl tai neramina Teheraną.

Kitas aspektas, susijęs su Izraeliu, yra šio aktyvus dalyvavimas Irako Kurdistano naftos eksporto klausimais. Izraelis tris ketvirtadalius savo naftos importuoja iš KRG⁷⁸, todėl Iranas, norėdamas susilpninti savo ideologinį oponentą, yra suinteresuotas užgniaužti Irako Kurdistano tarptautinio pripažinimo procesą ir neleisti toliau plėtotis energetiniams ryšiams tarp šių dviejų veikėjų.

Pripažinus Irako Kurdistaną teisiškai, Irano užsienio politikos sprendimų priėmėjų požiūriu, galimai išaugtų Izraelio įtaka regione, kam Teheranas nepritartų, todėl Iranas priešinasi Erbilio nepriklausomo *de jure* statuso įgijimui.

2.3.2.4. JAV ir Irako Kurdistano santykiai pro Irano prizmę

Dar vienas tarptautinis veiksnys, kuris turi didelės įtakos Irako Kurdistano nepriklausomybės nepripažinimo politikai, kurios laikosi Iranas, yra stipraus Erbilio ir Vašingtono aljanso baimė.

JAV, kurią Irano pareigūnai yra pavadinę „didžiuoju šėtonu“⁷⁹, Teherano yra suvokiama kaip pagrindinė šios valstybės geopolitinė oponentė, todėl didesnė amerikiečių įtaka Irano kaimyninėje valstybėje nebūtų pageidaujama. Iraniečiai, jautriai reaguojantys į gandus apie galimą didesnę JAV buvimą Irako Kurdistane⁸⁰, nenorėtų net girdėti apie, pavyzdžiui, karinės amerikiečių bazės įkūrimą netoli savo sienos, *de jure* nepriklausomame Irako Kurdistane.

Todėl šiuo atžvilgiu bet koks *status quo* pokytis ir didesnis JAV buvimas regione Irano būtų suprantamas kaip grėsmė pastarojo nacionaliniam saugumui. Remiantis tokia prielaida, tai galima suvokti kaip dar vieną motyvą, kuriuo vadovaudamasis Teheranas nenori nepriklausomo Irako Kurdistano.

2.3.2.5. Naftos aspektas Irano ir Irako Kurdistano santykiuose

Nafta taip pat vaidina reikšmingą vaidmenį, prisidedantį prie Teherano nenoro pripažinti Irako Kurdistano valstybingumą *de jure*.

⁷⁸ David Sheppard, John Reed, Anjli Raval, „Israel turns to Kurds for three-quarters of its oil supplies.“ <<https://www.ft.com/content/150f00cc-472c-11e5-af2f-4d6e0e5eda22>> [žiūrėta 2018-04-24].

⁷⁹ Majid Rafizadeh, „Iran: US is “Great Satan” With or Without Trump.“ <https://www.huffingtonpost.com/majid-rafizadeh/iran-us-is-great-satan-wi_b_13083204.html> [žiūrėta 2018-04-10].

⁸⁰ Laurie Mylroie, „Long-term US military presence likely in Kurdistan.“ <<http://www.kurdistan24.net/en/news/f0ddc0e1-da49-4e74-9e32-3452c59850ac/long-term-us-military-presence-likely-in-kurdistan>> [žiūrėta 2018-04-10].

Kaip jau minėta anksčiau, nuo 2014 m. Erbiliui perėmus naftos turtingo Kirkuko kontrolę į savo rankas, jo dispozicijoje atsirado ir gerokai daugiau šių gamtinių išteklių grėžinių. Tai netenkino Irano, suvokusio, kad, Irako Kurdistanui tapus nepriklausoma teritorija su Kirkuku jos sudėtyje, jo pozicijos regione naftos rinkoje susilpnėtų, o KRG naftos eksporto partneriu nepriklausomybės *de jure* statuso įgijimo atveju veikiausiai liktų Turkija. Todėl Iranas, siekdamas didesnės įtakos regione naftos klausimu, nėra suinteresuotas pokyčiais Artimųjų Rytų politiniame žemėlapyje.

Taigi, Irano nenoras įgalinti vietos kurdų, galinčių imtis aktyvesnių separatistinių veiksmų šalies viduje, galimai išsiplėsiانčios JAV ir Izraelio įtakos regione baimė yra pagrindiniai motyvai, dėl kurių Teheranas nėra suinteresuotas naujos nepriklausomos valstybės iškilimu prie vakarinių savo sienų.

3. SITRAUKIMO BE PRIPAŽINIMO POLITIKOS VYKDYMAS IRAKO KURDISTANO ATŽVILGIU

Šiame darbo skyriuje bus siekiama nurodyti, kaip, naudodamos politinį-diplomatinį, ekonominį ir karinį įsitraukimo be pripažinimo politikos lygmenis, Turkija ir Iranas sąveikauja su Irako Kurdistanu.

3.1. Turkijos įsitraukimas į Irako Kurdistaną

Turkijos įsitraukimas į šiaurinį Irako regioną yra svarbi Ankaros politikos darbotvarkės dalis. Vienas iš teorinių tokios strategijos pamatinių rėmų – Turkijos lyderio R. T. Erdogano buvusio vyriausiojo patarėjo užsienio reikalų klausimais, vėliau užsienio reikalų ministro ir ministro pirmininko Ahmeto Davutoglu paskelbta doktrina, kurios pamatinis ramstis buvo „nulinės problemos su kaimynais“⁸¹. Glaudesnis bendradarbiavimas su kaimyninėmis valstybėmis, pradedant Graikija, baigiant Iranu, įsisenėjusių dvišalių problemų eliminavimas, aktyvesnė aukščiausio rango asmenų tarpusavio sąveika turėjo vesti prie to, jog Turkija pretenduotų į Artimųjų Rytų regiono lyderės titulą, musulmonų bendruomenės – *ummah* – vienytojos vaidmenį. Norėdama to pasiekti, Ankara taip pat yra suinteresuota mažinti arba bent jau neleisti plisti JAV, Izraelio, Saudo Arabijos ir Irano įtakai šiame regione.

Tokiems tikslams įgyvendinti A. Davutoglu išskyrė keturis kriterijus, kurie turėtų būti taikomi kiekvienai valstybei individualiai: bendradarbiavimas saugumo srityje, politinio dialogo palaikymas, glaudesni ekonominiai ryšiai bei kultūriniai santykiai, grįsti abipuse pagarba⁸². Šie metodai, tikėtina, turėti omenyje, juos taikant santykiuose su pripažintomis valstybėmis, tačiau Irako Kurdistanu atžvilgiu, sprendžiant pagal palaikomų santykių dinamiką, galima taikyti išimtį. Ankara, nepripažįstanti Erbilio kaip *de jure* nepriklausomo vieneto, su juo vis tiek palaiko oficialius politinius santykius. Tiesa, jų diplomatiniais pavadinti negalima, nes tam reikia, kad abi valstybės būtų oficialiai pripažintos, priklausytų Jungtinių Tautų šeimai. Todėl Turkija su KRG palaiko lygiagrečiai diplomatinis santykius, kurių apibrėžimas galėtų būti suformuluotas kaip „užsienio politikos vykdymas ir sąveika su ne centrine valstybės valdžia, neturinčia oficialaus diplomatinio statuso, tačiau vykdančia savo užsienio politiką, siekiant tenkinti savo interesus“⁸³.

Įdomu pastebėti, kad dar 2007 m. tarp dviejų pusių būta nemažai konfrontacijos ir įvairių kaltinimų – Ankara smerkė Erbilį dėl šio tariamos paramos PKK kovotojams, jiems specialiai suteikiamo prieglobsčio sunkiai prieinamuose Kandilio kalnuose. Tais pačiais metais faktinis

⁸¹ Ahmet Davutoglu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Istanbul: Istanbul Bilgi Universitesi Kutuphanesi, 2001, 45.

⁸² Ten pat, 231.

⁸³ Stefan Wolff, „Paradiplomacy: Scope, Opportunities and Challenges.“ *The Bologna Center Journal of International Affairs*, 2007, 3.

Turkijos lyderis, tuometis ministras primininkas R. T. Erdoganas griežtai atmesdavo bet kokias idėjas apie galimus dvišalius susitikimus su Irako Kurdistanio pareigūnais, juos pavadinęs „genties lyderiais“.

Vis dėlto po poros metų ši retorika pakito ir su tuo susijusi politika apsisvertė 180 laipsnių kampu, pradėjo megztis tvaresni tarpusavio ryšiai. Turkija turi bent kelias vidines ir išorines priežastis, stimuliavusias Ankaros įsitraukimo be pripažinimo politiką.

3.1.1. Politinis-diplomatinis lygmuo: suaktyvėjęs dvišalis bendradarbiavimas

Šiame poskyryje bus pristatomas Turkijos įsitraukimo į Irako Kurdistaną per politinį-diplomatinį instrumentą, pasireiškiantį aktyvesniais abipusiais santykiais.

Realiais pozityvių santykių pamatais galima laikyti Turkijos, ko gero, svarbiausios Irako Kurdistanio kaimynės, diplomatinės atstovybės – konsulato – atidarymą Erbiluje 2010 m.⁸⁴. Ta proga įvyko iškilminga ceremonija, sutapusi su Erbilio oro uosto, kurį statė turkiško kapitalo įmonės, atidarymo iškilmėmis. Abiejose ceremonijose dalyvavo A. Davutoglu. Be to, stiprinant tarpusavio ryšius, Turkijos vyriausybė yra pasirengusi priimti Irako Kurdistanio misiją Ankaroje⁸⁵. Tiesa, šiuo metu minėto nevalstybinio darinio diplomatinės atstovybės atidarymas Turkijoje yra pristabdytas dėl biurokratinių sumetimų.

2009 m. įvyko istorinis tuomečio Irako Kurdistanio prezidento Masoudo Barzanio vizitas. Jį Ankaroje priėmė A. Davutoglu, užsienio prekybos ministras, verslo atstovai⁸⁶. Dar didesnės iškilmės vyko M. Barzanio vizito Dijarbakyre, mieste, kurio gyventojų daugumą sudaro kurdai, metu 2014 m., kai šiame Turkijos kurdų bastione plazdėjo Irako Kurdistanio vėliavos⁸⁷. Analogiška situacija kartojosi ir praėjusiais metais Stambule⁸⁸. Šiais gestais Turkija norėjo pademonstruoti gerbianti Erbilį kaip lygiateisį partnerį, nepaisant fakto, kad pastarasis stokoja tarptautinio pripažinimo. Turkų ir Irako kurdų susitikimai yra vykę ir įvairių tarptautinių renginių paraštėse⁸⁹, nuo

⁸⁴ Ahmed Hussein, „Turkish premier opens consulate in Arbil.“ <<https://www.iraqinews.com/baghdad-politics/turkish-premier-opens-consulate-in-arbil/>> [žiūrėta 2018-04-01].

⁸⁵ Rudaw, „Kurdistan region likely to open office in Ankara after financial crunch, official says.“ <<http://www.rudaw.net/english/kurdistan/29072016>> [žiūrėta 2018-04-01].

⁸⁶ Kurdistan Regional Government, „President Barzani, Turkey's Foreign Minister Davutoğlu hold historic meetings, announce plans to open consulate.“ <<http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=02010100&l=12&r=223&a=32216&s=010000>> [žiūrėta 2018-04-01].

⁸⁷ David Romano, „Iraqi Kurdistan and Turkey: Temporary Marriage?“ *Middle East Policy Council*, 12(1), 2015.

⁸⁸ Turkish Minute, „Erdogan meets with Barzani as Kurdish flag hoisted for first time in Turkey.“ <<https://www.turkishminute.com/2017/02/26/erdogan-meets-barzani-kurdish-flag-hoisted-first-time-turkey/>> [žiūrėta 2018-04-01].

⁸⁹ Kurdistan Regional Government, „Prime Minister Barzani and Turkish Prime Minister Davutoglu discuss security and humanitarian situation.“ <<http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=040000&l=12&a=52310>> [žiūrėta 2018-04-01].

2015 m. dvišaliuose susitikimuose, be ekonominio bendradarbiavimo leitmotyvų, pagrindinė pokalbių tema buvo kova prieš PKK bei bendrų veiksmų mūšiuose su „Islamo valstybe“ derinimas.

Aktyvi, turkų spaudos ryškiai nušviesta „oficialioji“ sąveika su Irako kurdais, pasireiškusi išaugusiu dvišalių vizitų ir susitikimų skaičiumi dividendų duoda Ankaros vidaus politikos plotmėje, pelno balsų tarp paprastai opozicines partijas remiančių kurdų rinkėjų. Pastarieji palankiai įvertino AKP partijos iniciatyvą megzti ryšius su kaimyniniu regionu, pastangas išspręsti įsisenėjusį konfliktą su PKK.

Taigi, žvelgiant pro politinio-diplomatinio įsitraukimo be pripažinimo strategijos lygmens prizmę, Turkijos buvimas regione, pasireiškiantis diplomatinės atstovybės atidarymu ir dažnais dvišaliais lyderių susitikimais, egzistuoja, ir tai Ankarai duoda vidaus politikos dividendų, atsispindinčių kurdų rinkėjų balsais, rinkimuose atiduodamais AKP partijai. Be to, Turkija yra geriau matoma pačioje Irako Kurdistano visuomenėje, kuriamas pozityvesnis jos įvaizdis kaimyniniame regione.

3.1.2. Ekonominis lygmuo: išaugusios investicijos ir bendradarbiavimas energetikos srityje

Kita įsitraukimo į Irako Kurdistaną sfera, kurioje Turkija veikia aktyviai, yra ekonomika. Šis skyrius bus skaldomas į dvi dalis: Ankaros ekonominis įsitraukimas į Irako Kurdistaną bus nagrinėjamas per investicinį-prekybinį ir energetinį sublygmenis.

3.1.2.1. Investicinis-prekybinis įsitraukimas

Prieš daugiau nei dešimtmetį Erbilis žengė išmintingą ir pragmatiniu išskaičiavimu paremtą žingsnį, kai priėmė liberalius, investuotojams iš užsienio palankius įstatymus ir labiau atsivėrė globaliajai rinkai. Tokio sprendimo rezultatai akivaizdūs: 2016 m. daugiau nei du trečdaliai investicijų iš Turkijos į Iraką buvo nukreiptos į Irako Kurdistano regioną⁹⁰. Panašūs duomenys fiksuoti ir pernai, šiais metais taip pat tikimasi kone identiškų rezultatų. 2017 m. duomenimis, dvišalės prekybos apimtys siekia 10 mlrd. JAV dolerių⁹¹, Erbilis yra antra pagal dydį Turkijos eksporto rinka, kai tuo tarpu Irako Kurdistanui jo šiaurės vakarų kaimynė yra didžiausia ekonominė partnerė.

Ekonominis Ankaros įsitraukimas turi tendenciją augti: pirmąjį šių metų ketvirtį tarpusavio prekybos augimas sudarė 20%. Skaiciuojama, kad šiuo metu Irako Kurdistano regione

⁹⁰ Karol Wasilewski, „Turkey and Iraqī Kurdistan.“ *Bulletin*, 89(1029), 2017, 2.

⁹¹ Serkan Demirtaş, „Turkey’s trade with KRG ‘business as usual’ despite referendum, says Economy Minister.“ <<http://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-trade-with-krg-business-as-usual-despite-referendum-says-economy-minister-118427>> [žiūrėta 2018-02-11].

verslo ryšių turi ar yra investavusios daugiau nei 1,3 tūkst. turkiško kapitalo įmonių⁹². Tai daugiausiai statybų kompanijos iš Diyarbakyro, prisidėjusios prie Erbilio ir Suleimanijos oro uostų rekonstrukcijos. Be to, į šiuos miestus skraidyti pradėjo Turkijos aviacijos įmonės⁹³, keli didžiausi turkų bankai – „Vakif“, „Akbank“, „Ziraat Bankasi“, „Is Bankasi“ – atidarė savo padalinius minėtame regione⁹⁴.

Reikia nepamiršti ir dar vieno svarbaus finansinio aspekto, susijusio su Turkijos ekonominiu išitraukimu į Irako Kurdistaną. Šioje *de facto* valstybėje prasidėjus recesijai, kurią sąlygojo „Islamo valstybės“ iškilimas ir kritusios naftos kainos, išaugo skolos KRG viešojo sektoriaus darbuotojams. Erbilis buvo priverstas ieškoti skubaus sprendimo būdo, tuo pasinaudojo turkai, palankiomis sąlygomis pasiūlę paskolų Irako kurdų didėjančioms skoloms užkamšyti⁹⁵.

AKP partija vienu iš esminių savo prioritetų vyriausybėje laiko spartų ekonomikos augimą, todėl tam, kad šis tikslas būtų pasiektas, reikalingas glaudesnis ekonominis ir prekybinis bendradarbiavimas su kaimyninėmis valstybėmis, su kuriomis iki tol tokia sąveika nebuvo intensyvi. Ilgą laiką komercine prasme niekam neįdomus buvęs Erbilis po truputį ėmė gauti vis daugiau dėmesio iš turkų investuotojų, su vyriausybe susijusių statybos, aviacijos įmonių.

Dar vienas svarbus aspektas, kuris skatino Ankarą išitraukti į Irako Kurdistaną per ekonominį lygmenį, yra Turkijos kurdai. Turkai, siekdami spręsti šią problemą, per savo buvimo Irako Kurdistanė didinimą dėjo pastangas įtraukti Turkijos kurdus ir jų valdomas įmones kaip savo išitraukimo be pripažinimo politikos įrankį. Ankara tikėjo, kad sėkmingos Diyarbakiro ar Vano įmonių investicijos, suintensyvėję prekybiniai ryšiai su kaimyniniu regionu sustiprins Turkijos kurdų dominuojamus pietrytinius valstybės regionus ekonomiškai, sumažins PKK, neretai į savo gretas pritraukiančios skurdžiai gyvenančius jaunuolius, įtaką ir ginkluotą pasipriešinimą.

Taigi, žvelgiant pro ekonominio išitraukimo be pripažinimo modelio lygmens investicinį-prekybinį sublygmenį, matomas akivaizdus Turkijos buvimas šiame regione. Aktyvus turkiško kapitalo išitraukimas į Irako Kurdistaną ekonomiką prisideda prie vieno iš Turkijos vidaus politikos aspektų, susijusio su ekonomikos, sėkmingai atlaikančios nuoseklų liros⁹⁶ kurso kritimą ir

⁹² Financial Times, „Iraqi Kurdistan referendum poses challenge for Turkey.“ <<https://www.ft.com/content/3a99026e-9dda-11e7-9a86-4d5a475ba4c5>> [žiūrėta 2018-04-09].

⁹³ Anna Aero, „Pegasus Airlines links Turkish capital with Erbil in Iraq.“ <<http://www.anna.aero/2011/11/02/pegasus-airlines-links-turkish-capital-with-erbil-in-iraq/>> [žiūrėta 2018-04-16].

⁹⁴ Dunya, „Ve 3 Türk bankası Erbil'de.“ <<https://www.dunya.com/gundem/ve-3-turk-bankasi-erbil039de-haberi-141630>> [žiūrėta 2018-03-24].

⁹⁵ Roula Khalaf, „Kurdistan: a nation in waiting.“ <<https://www.ft.com/content/cfbddeac-7040-11e4-bc6a-00144feabdc0>> [žiūrėta 2018-05-04].

⁹⁶ Turkijos valiuta.

mažėjančias investicijas iš užsienio, augimo⁹⁷ stimuliavimu, kaip vieno iš niuanso, galinčio užtikrinti vyriausybei rinkėjų paramą. Be to, investicijos ir stiprėjantys prekybiniai ryšiai gali užkirsti nišą kitoms valstybėms skverbtis į Erbilį, naudojant investavimo ar prekybos įrankius. Taip pat ši strategija, įtraukianti vietos kurdų įmones į investavimo į Irako Kurdistaną ekonomiką, ilgalaikėje perspektyvoje gali vaidinti svarbų vaidmenį atgrasant Turkijos kurdus nuo pozityvių ryšių su PKK.

3.1.2.2. Energetinis įsitraukimas

Svarbu paminėti ir aktyvų Turkijos įsitraukimą į Irako Kurdistaną energetikos sektorių, kaip vieną iš svarbiausių instrumentų, taikomų įsitraukimo be pripažinimo strategijoje.

Didžioji dalis Erbilio naftos ir gamtinių dujų išteklių, kurių rezervas sudaro 4-5 mlrd. barelių⁹⁸, eksporto savo pirkėjus pasiekia per Turkijoje esančius dujotiekį ir naftotiekį, vedančius į Viduržemio jūroje esantį Džeihamo uostą⁹⁹. Į vamzdynus investuoti ir juos statyti ėmėsi turkiško kapitalo įmonės, tokios kaip Dogan Enerji, šiuo metu valdančios beveik ketvirtį Irako Kurdistaną naftos gręžinių¹⁰⁰, iš regioninės Irako kurdų valdžios sulaukusios patrauklių sąlygų. 2013 m. sudarytas susitarimas, kuriuo Ankara įsipareigojo finansuoti naujojo naftotiekio, sujungusio Turkiją ir Irako Kurdistaną, nekertant Irako teritorijos, statybas¹⁰¹. Reikia atkreipti dėmesį, kad naftos, eksportuojamos iš Irako Kurdistaną į Turkiją, apimtys didėjo nuosekliai – 2014 m., lyginant su keliais ankstesniais metais, Turkijos uostus pasiekė 60% daugiau naftos¹⁰². Nors vėliau toks įspūdingas augimas užfiksuotas nebuvo, didėjimo tendencijos liko.

Kiekvienais metais po 5% augant energetiniams poreikiams bei vartojimui¹⁰³, Turkijai reikėjo didesnio pasirinkimo spektro naftos ir dujų importo klausimu. Ankaros netenkino importuojamų dujų kainos, kurias siūlė Rusija, JAV aktyviai spaudė turėti kuo mažiau ryšių su Iranu energetikos srityje, todėl alternatyvių diversifikuotų rinkų paieška tapo vienu iš prioritetinių energetikos politikos tikslų. Ankara netruko atsigręžti į kaimynystėje esantį autonominį regioną Irake,

⁹⁷ Hurriyet Daily News, „OECD lifts Turkey’s GDP growth estimate.“ <<http://www.hurriyetaidailynews.com/oecd-sharply-lifts-turkeys-gdp-growth-estimate-128703>> [žiūrėta 2018-04-23].

⁹⁸ International Energy Agency, „Iraq.“ <<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRQ>> [žiūrėta 2018-04-16].

⁹⁹ Humeyra Pamuk, Orhan Coskun, „Exclusive: Turkey, Iraqi Kurdistan clinch major energy pipeline deals.“ <<https://www.reuters.com/article/us-turkey-iraq-kurdistan/exclusive-turkey-iraqi-kurdistan-clinch-major-energy-pipeline-deals-idUSBRE9A50HR20131106>> [žiūrėta 2018-02-08].

¹⁰⁰ Diplomatic Courier, „Kurdistan’s Energy Resources Could Be Defining Point of Turkey’s Foreign Policy.“ <<https://www.diplomaticcourier.com/2014/07/24/kurdistan-s-energy-resources-could-be-defining-point-of-turkey-s-foreign-policy/>> [žiūrėta 2018-04-16].

¹⁰¹ Nazli Ustun, „Türkiye-Kuzey Irak İlişkileri ve Ekonomik Yansımaları.“ <<http://www.kto.org.tr/d/file/turkiye-%E2%80%93-kuzey-irak-iliskileri-ve-ekonomik-yansimalari.pdf>> [žiūrėta 2018-04-16].

¹⁰² Hurriyet Daily News, „Iraqi Kurdish Oil Exports Increase by 60 percent in November.“ <<http://www.hurriyetaidailynews.com/iraqi-kurdish-oil-exports-increase-by-60-percent-in-november-----74058>> [žiūrėta 2018-02-09].

¹⁰³ Cesran International, „Turkey-KRG Energy Relations: Internal and External Dynamics.“ <<https://cesran.org/turkey-krg-energy-relations-internal-and-external-dynamics.html>> [žiūrėta 2018-04-16].

ne tik turtingą gamtos išteklių, bet ir galintį juos parduoti sąlyginai nebrangiai. Be to, Turkijos ambicijos tapti energetinio tranzito, susiejančio Artimuosius Rytus ir Europą, jungtimi¹⁰⁴, taip pat negali išsiversti be Irako Kurdistano vaidmens.

Tikėtina kolizija su Iranu Irako Kurdistano energetikos sektoriuje yra dar viena priežastis, skatinanti Ankarą aktyviai vykdyti su gamtiniais ištekliais susijusią politiką, įtraukti Turkijos įmones į dujų ar naftos žvalgybą. Teheranas gali pasiūlyti Erbilui naudoti savo uostus kaip vartus pastarojo gamtinių išteklių eksportui į tarptautines rinkas¹⁰⁵, todėl Turkijai, šiuo metu turinčiai išskirtines teises į tarpininko, padedančio Irako kurdams eksportuoti jo naftą ir dujas, vaidmenį, kyla pavojus prarasti savo įtaką Irako Kurdistano energetikos sektoriuje bei užleisti pagrindinę rolę istoriniam konkurentui.

Taigi, Erbilis Ankarai gamtos išteklių kontekste tampa kone išsigelbėjimu, todėl Turkijos, turinčios tam tikrų, įsitraukimo be pripažinimo teorijos minimų vidinių problemų, susijusių su augančiais energetiniais poreikiais šalies viduje, buvimas Irako Kurdistano energetikos srityje yra suprantamas.

3.1.3. Karinis lygmuo: pagalba kovoje su „Islamo valstybe“

Turkijos įsitraukimas į Irako Kurdistaną pasireiškia ir kariniu bendradarbiavimu. Turint omenyje, kad abu veikėjus vienija bendra kova prieš „Islamo valstybę“, Ankarai buvo svarbu neleisti šiai teroristinei organizacijai pernelyg išplėsti savo įtakos regione ir išlaikyti esamą *status quo*, tam pasitelkiant vidinį regiono veikėją.

Turkija į kaimyninio regiono teritorijoje esančias Bašiko ir Dubardano karines bazes, kontroliuojamas KDP (Kurdistano Demokratinė Partija, kurdų k. *Partiya Demokrat a Kurdistanê*) judėjimo, atsiuntė turkų patarėjų¹⁰⁶, kurie apmokė kurdų karius ir policininkus ir taip prisidėjo prie „Islamo valstybės“ atakų atėmimo.

Be to, svarbu paminėti ir faktą, kad Ankara, siekdama geresnio savo įvaizdžio ir matomumo Irako kurdų užsienio politikos sprendimų priėmėjų ir visuomenės akyse, leido KDP *pešmerga*¹⁰⁷ daliniams, skubėjusiems į pagalbą savo bendrataučiams Sirijoje, kurie Kobanės mieste gynėsi nuo „Islamo valstybės“ apgulties, kirsti savo sieną. Nors šiuo atveju pagalba atrodo simbolinė,

¹⁰⁴ Matthew J. Bryza, „Turkey’s Dramatic Shift toward Iraqi Kurdistan: Politics before Peace Pipelines.“ *Turkish Policy Quarterly*, 11(2), 2012, 57.

¹⁰⁵ Mohammed A. Salih, Mustafa Naser, „Iraq: Kurds and Iran eye an oil deal.“ <<https://www.aljazeera.com/news/2016/06/iraq-kurds-iran-eye-oil-deal-160621072705742.html>> [žiūrėta 2018-04-16].

¹⁰⁶ Mewan Dolamari, „Iraqi government approved Turkish-Bashik military base: KRG.“ <<http://www.kurdistan24.net/en/news/35b0184b-47b9-470e-8a00-9aa6f9ba0a3b/Iraqi-government-approved-Turkish-Bashik-military-base--KRG>> [žiūrėta 2018-04-09].

¹⁰⁷ Irako Kurdistano kariniai daliniai, kontroliuojami KDP partijos.

vis dėlto ji atitiko Turkijos interesams naudingą funkciją neleisti „Islamo valstybei“ pernelyg išsiplėsti, pagerinti savo įvaizdį tiek Irako kurdų, tiek tarptautinės bendruomenės akyse.

Taigi, nors karinis bendradarbiavimas tarp Turkijos ir Irako Kurdistano, pasireiškiantis Ankaros įsitraukimu į KRG per vidinį šio darinio veikėją – KDP partiją – nėra didelis, net ir šis indėlis yra reikšmingas, nes Turkija, siuntusi savo karinius patarėjus į Irako Kurdistane esančias bazes, prisidėjo prie to, kad būtų pristabdyta 2014-2015 m. „Islamo valstybės“ vykdyta ekspansija. Kita vertus, savo dispozicijoje turėdama partnerystę su KDP judėjimu, Turkija gali ne tik siekti *status quo* išlaikymo regione, bet ir naudoti KDP kaip įrankį plėsti savo įtaką Irako Kurdistane, mažinti kitų veikėjų skverbimąsi į kraštą.

Apžvelgus aukščiau nurodytą bendradarbiavimą, kuriuo Turkija vykdo įsitraukimo politiką per politinį-diplomatinį, ekonominį ir karinį lygmenis, galima matyti, kad iki pirmojo šio amžiaus dešimtmečio vidurio dominavusi Turkijos ir Irako Kurdistano tarpusavio konfrontacija sėkmingai transformavosi į produktyvią dviejų veikėjų sąveiką.

3.2. Irano įsitraukimas į Irako Kurdistaną

Iranas, pastarąjį dešimtmetį aktyviai siekdamas savo buvimo regione stiprinimo, taip pat atsigręžė į šalia esantį Irako Kurdistaną.

Matydamas JAV, Europos Sąjungos ir Izraelio pastangas aktyviau veikti Artimuosiuose Rytuose ir vienu pagrindinių oponentų Saudo Arabijos ir Turkijos užsienio politikos veiksmus bei virąžus, Teheranas yra suinteresuotas ne tik ligšiolinio *status quo* išlaikymu regione, kuriame jo įtaka tradiciškai buvo viena didžiausių, bet ir, susiklosčius palankioms aplinkybėms, savo buvimo regione didinimu. Todėl Iranas laikosi pozicijos, kad sąveika su Irako Kurdistanu yra efektyviausias būdas pasiekti šių tikslų. Nenoras susidurti su galimais jėgų pusiausvyros šiame krašte pokyčiais skatina Iraną intensyviau reikštis Sirijoje, Libane, Jemene, Irake, taip pat didinti savo įsitraukimą KRG, aktyviai megzti ryšius, net ir nepripažįstant Erbilio *de jure*.

3.2.1. Politinis-diplomatinis lygmuo: aktyvesnė sąveika politiniu lygiu

Vienas iš įsitraukimo be pripažinimo elementų, naudojamų Teherano užsienio politikoje, yra politinio-diplomatinio lygmens, pasireiškiančio diplomatinų santykių palaikymu ir keitimusi aukšto lygio vizitais, taikymas.

Tokia tendencija prasidėjo jau prieš trisdešimt metų. Iranas buvo pirmoji pasaulio valstybė, atidariusi savo konsulatą Erbilyje¹⁰⁸. Svarbu pažymėti, kad neseniai KRG suteiktas leidimas atidaryti savo atstovybę Teherane¹⁰⁹.

Be to, ilgą laiką Irako Kurdistanu prezidentu buvęs M. Barzanis yra susitikęs su tuomečiu Irano prezidentu Mahmoudu Ahmadinejadu, užsienio reikalų ministru Mohammadu Javadu Zarifu, kitais aukšto rango politikais¹¹⁰. Susitikimuose su Irano verslininkais šie pakviesti investuoti į augančią Irako Kurdistanu ekonomiką, padėti atstatyti karo nuniokotą regiono infrastruktūrą, buvo surengtos kelios iranėčių verslo misijos regione. Ministras pirmininkas Nechirvanas Barzanis 2013 m. dalyvavo naujojo Irano prezidento Hassano Rouhanio inauguracijos ceremonijoje, po poros metų Teherane lankėsi aptarti bendradarbiavimo saugumo, prekybos ir tarptautinių sutarčių srityse.

Taigi, Iranas Erbilyje atidarė savo atstovybę, Irako Kurdistanu ambasadą priėmė savo sostinėje, tarp abiejų veikėjų pastaruoju metu vyksta nuolatiniai vizitai. Šie veiksniai rodo, kad politiniu-diplomatiniu lygmeniu Iranas KRG regione įsitraukęs dideliu mastu.

3.2.2. Ekonominis lygmuo: didėjanti dvišalė prekyba

Irane vyrauja nuomonė, kad stabilus Irako Kurdistanas ekonominiu požiūriu Iranui yra naudingas – ekonominis lygmuo taip pat atlieka reikšmingą vaidmenį Irano įsitraukimo be pripažinimo politikoje.

Teherano prekybos apimtis su Erbiliu 2000 m. sudarė tik 0,1 mlrd. JAV dolerių, per 15 metų ji šoktelėjo 40 kartų ir 2015 m. siekė 4 mlrd. JAV dolerių. Su tokiu rezultatu Iranas yra antrasis Irako Kurdistanu prekybos partneris, į priekį užleisdamas tik Turkiją. Tokiais pasiekimais apsiriboti neketinama. 2017 m. vasarą vyko Irano inicijuoti keli abiejų šalių diplomatų, dirbančių išorinių ekonominių santykių srityje, susitikimai, kuriuose pasirašytas supratimo memorandumas Erbilyje ir Teherane steigti abiejų šalių komercijos biurus intensyvesnei tarpusavio prekybai skatinti¹¹¹. Artimiausiu metu tikimasi paskelbti apie naują, 0,5 mlrd. JAV dolerių vertės Irano projektą KRG plieno sektoriuje¹¹². Iranas investuoja į KRG infrastruktūrą, artimiausiu metu bus pradėta statyti geležinkelį, sujungiantį Irano Hamadano miestą ir Irako Kurdistanu vakaruose esantį Sanandadžą.

¹⁰⁸ Romano, 5.,

¹⁰⁹ Department of Foreign Relations, „KRG Representation in the Islamic Republic of Iran.“ <<https://dfr.gov.krd/p/p.aspx?p=213&l=12&r=364>> [žiūrėta 2018-04-23].

¹¹⁰ Kurdistan Regional Government, „Prime Minister Barzani Visits Tehran.“ <<http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?r=223&l=12&s=02010100&a=25193&s=010000>> [žiūrėta 2018-04-01].

¹¹¹ Tamer Badawi, „Dilemmas of Trade with Iraqi Kurdistan.“ <<https://www.thecairoreview.com/tahrir-forum/dilemmas-of-trade-with-iraqi-kurdistan/>> [žiūrėta 2018-04-24].

¹¹² Hawkar Yasin, „Iran diplomat in Kurdistan reveals ‘nearly’ \$500 million steel project.“ <<http://www.rudaw.net/english/interview/24012018>> [žiūrėta 2018-04-24].

Šiuo atžvilgiu turėtų pagyvėti ne tik prekyba, bet ir turizmas, gerėjanti susisiekiama situacija, tikimasi, pritrauks ir naujų investuotojų.

Be to, Teheranas yra pasirengęs daugiau investuoti į Irako Kurdistaną ir per vystomojo bendradarbiavimo prizmę, tam, kad būtų skatinama prekyba, atidaryti daugiau pasienio tarp abiejų darinių perėjimų, nepaisant to, kad po nepriklausomybės referendumo Irako Kurdistanė buvo grasinta juos uždaryti¹¹³. Irano vyriausybė, matydama aktyvų Turkijos įsitraukimą į Irako Kurdistaną per ekonominę prizmę, nenori leisti šiam geopolitiniam veikėjui didinti įtakos regione, siekia aktyviau investuoti į šį regioną, būti labiau matoma KRG vyriausybės ir verslininkų tarpe. .

3.2.3. Karinis lygmuo: bendri veiksmai prieš „Islamo valstybę“

Iranas į Irako Kurdistaną yra įsitraukęs ir žiūrint iš karinės perspektyvos. Siekiant stabilumo ir *status quo* regione, Teheranui buvo būtina naudoti karinį instrumentą.

Bagdadui sunkiai koordinuojant paramos tiekimą iš Vakarų, Iranas Erbiliui, atlaikiusiam „Islamo valstybės“ atakas, siuntė karius, kovojusius proiranietiškų PUK (Patriotinė Kurdistanas Sajunga, kurdų k. *Yekêtiy Nîştîmaniy Kurdistan*) lojalių dalinių pusėje, ginkluotę, medikamentus¹¹⁴, taip prisidėdamas prie Irako kurdų sėkmės atmušant džihadistų organizacijos puolimą, patiems vykdant kontratakas. Giliau pažvelgus į ginkluotę ir palyginus jos mastą tarp tos, kurią siuntė JAV ir jos sąjungininkai, bei Irano, matomas pastarojo pranašumas. Vakarai apsiribojo lengvosios ginkluotės ir prieštankinių raketų tiekimu, kai tuo tarpu Teheranas Irako kurdus aprūpino sunkiąja ginkluote, artilerija, raketomis, jų paleidėjais¹¹⁵. Lazaro Bermano nuomone, Iranas ir jo pagalba vaidino kritinę rolę, užtikrinant Irako Kurdistanas saugumą ir atsilaikymą prieš „Islamo valstybę“¹¹⁶. Iranas, baimindamasis šios radikalios džihadistų organizacijos plėtros ir įsigalėjimo nestabiliame regione bei jos propaguojamos islamo sunizmo srovės didesnio įsitvirtinimo Artimuosiuose Rytuose, pasirinko Irako Kurdistaną kaip strateginį-karinį partnerį bendroje kovoje su „Islamo valstybe“.

Dar vienas motyvas, susijęs su Irano karinio lygmens įsitraukimu į Irako Kurdistaną, yra labiau ideologinis. Po jau minėtos 1979 m. revoliucijos Iranas tapo griežtosios linijos islamo bastionu, antivakarietiškos politikos vykdytojų lopšiu. Vienas iš tokios politikos įrankių, kuriais galima remtis, yra islamiškos revoliucijos eksporto į kitas šalis siekis. Teheranui būtų palanku regione

¹¹³ Financial Tribune, „Iran, Iraq Kurdistan Look to Bolster Trade.“ <<https://financialtribune.com/articles/domestic-economy/82326/iran-iraqi-kurdistan-look-to-bolster-trade>> [žiūrėta 2018-04-17].

¹¹⁴ Asia News, „UN and Iran oppose Kurdistan referendum, Israel supports it.“ <<http://www.asianews.it/news-en/UN-and-Iran-oppose-Kurdistan-referendum,-Israel-supports-it-41813.html>> [žiūrėta 2018-04-09].

¹¹⁵ Lazar Berman, „The status of Western military aid to Kurdish peshmerga forces.“ <<http://jcpa.org/article/the-status-of-western-military-aid-to-kurdish-peshmerga-forces/#sthash.Cno1b6pX.dpuf>> [žiūrėta 2018-04-22].

¹¹⁶ Lazar Berman, „The Iranian penetration of Iraqi Kurdistan.“ *Jerusalem Center for Public Affairs*, 16(3), 2016.

turėti daugiau tokios revoliucijos paveiktų, ideologiškai artimų subjektų, todėl, naudojant įvairias priemones ir taktikas, dažniausiai atsispindinčias karine parama, dedamos didelės pastangos šiam tikslui įgyvendinti. Tokį poreikį ne kartą yra akcentavusios ir svarbios Irano politinės ir karinės figūros¹¹⁷. Libane susikūrus *Hezbollah*, šių organizacijai ir politinei partijai, sudarytai iš politinio ir karinio sparno priešintis Izraelio veiksams pietų Libane, o Gazos Ruože – *Hamas*, palestiniečių islamistų sunitų organizacijai, kovojančiai prieš Izraelio veiksmus Palestinoje, dviem Irano remiamiems nevalstybiniais veikėjams, gaunantiems finansinę ir karinę pagalbą iš Teherano, tampa aišku, kad pastaroji valstybė turi įrankius, skirtus skleisti savo radikalojo islamo idėjas.

Šios sėkmės istorijos ir galios vakuumas Irake bei Irako Kurdistane skatina Iraną, sparčiais tempais jau didinantį savo buvimą Bagdado kontroliuojamose teritorijose, per karinį lygmenį, pasireiškiantį karine ir finansine parama vidiniam KRG veikėjui – jau minėtam proiranietiškam PUK judėjimui¹¹⁸ – didinti įtaką ir Erbilyje, Suleimanijoje bei kitose krašto apylinkėse. Su šia partija tamprūs ryšiai palaikomi daugiau nei 20 metų, PUK Iranas rėmė ir pilietinio karo Irako Kurdistane metu. Minėtos partijos atstovai dažnai lankosi Irane, su kuriuo koordinuojami veiksmai dėl tolesnės regiono ateities, bendradarbiavimo saugumo srityje.

Iranas, naudodamasis savo plačiais įtakos svertais ir palaikydamas sąveiką su vidiniais Irako Kurdistano veikėjais, atsispindinčią karine parama PUK, gali sumažinti Turkijos įtaką regione, taip pat priversti PUK vykdyti politiką, atitinkančią Teherano interesus. Tai pasireiškė referendumo įkarštyje, kai Iranas įkalbėjo šią partiją atlikti mediatoriaus vaidmenį ginče tarp Bagdado ir KDP dominuojamos vyriausybės.

Taigi, Irano karinis įsitraukimas į Irako Kurdistaną yra palankus ir naudingas, tai pasireiškia dviem instrumentais. Visų pirma, Teheranas svariai prisidėjo prie „Islamo valstybės“, besikėsinusios į regiono *status quo* egzistavimą, ekspansijos sustabdymą. Kita vertus, Iranas pats siekia ardyti *status quo* kaimyninėse valstybėse jam naudinga linkme. Pasitelkdamas vidinį KRG veikėją, PUK partiją, Teheranas stengiasi per šį judėjimą plėsti savo įtaką Irako Kurdistane, mažinti Turkijos matomumą jame.

3.3. Turkijos ir Irano įsitraukimas į Irako Kurdistaną pro Bagdado prizmę

Centrinė Irako valdžia į Turkijos ir Irano įsitraukimą ir sąveiką su Irako Kurdistanu žiūri neigiamai. Irakas, nuolat pabrėždamas savo teritorinio vientisumo reikšmę ir Erbilio pavaldumą

¹¹⁷ Tony Badran, „Iran is exporting its Islamic Revolution into Syria, Iraq and Yemen just as it did in Lebanon.“ <<http://www.businessinsider.com/iran-is-exporting-the-islamic-revolution-into-syria-iraq-and-yemen-just-as-it-did-in-lebanon-2015-3>> [žiūrėta 2018-04-10].

¹¹⁸ Paul Iddon, „Iran reaps economic and strategic rewards from Iraqi-Kurdish dispute.“ <<https://www.alaraby.co.uk/english/indepth/2017/11/24/iran-reaps-economic-and-strategic-rewards-from-iraqi-kurdish-dispute>> [žiūrėta 2018-04-24].

Bagdadui, įtvirtintą šios šalies konstitucijoje, ragina užsienio valstybes glaudžiai nebendradarbiauti su KRG, neskubėti sudaryti sandorių, susijusių su naftos pirkimu¹¹⁹, atsargiai investuoti į šio nevalstybinio darinio ekonomiką. Ypatingą dėmesį šiuo klausimu Irakas kreipia į kaimynines valstybes, savo sudėtyje taip pat turinčias kurdų tankiai apgyvendintų teritorijų. Besiremddama Bagdado paktu, kurį, be Irako, pasirašė Turkija, Iranas ir Sirija¹²⁰ ir kuriuo vadovaujantis visos šalys įsipareigoja padėti viena kitai kurdų separatizmo atveju, Irako centrinė valdžia yra suinteresuota aplinkinių valstybių pernelyg aktyvių veiksmų Irako Kurdistane nebuvimu, mat sužadintos separatistinės Erbilio ambicijos Bagdade nėra laukiamas veiksmas. Todėl šiame poskyryje bus pristatoma, kokia yra Turkijos ir Irano sąveika su Iraku intensyviu santykių su Erbiliumi fone.

Turkija ilgą laiką turėjo sudėtingus santykius su Bagdadu. Irakas ne kartą pabrėžė, kad dvišaliams ryšiams gerėti neleidžia savavališki Ankaros veiksmai kovoje su PKK judėjimu, kai be Bagdado leidimo turkų kariai kelis kartus buvo įžengę į kalnuotas Irako teritorijas suduoti smūgių kurdų teroristinei organizacijai. Tuo tarpu Ankara ne kartą reiškė susirūpinimą dėl, jos nuomone, prastėjančių Irake gyvenančių tiurkų tautų teisių, nepakankamo jų atstovavimo. Turkijai, nedavusiai amerikiečiams leidimo naudoti šios šalies pietuose esančios Indžirliko karinės bazės kaip placdarmo invazijai į Iraką, valdžios pakitimas Bagdade suteikė neigiamų emocijų – Ankara nebuvo patenkinta dėl šių, tradiciškai palankių Iranui, atėjimu į valdžią, todėl turkams reikėjo naujos strategijos šios valstybės atžvilgiu. Turkijos užsienio politikos sprendimų priėmėjai nusprendė aktyviau sąveikauti su nevalstybiniais Irako veikėjais – tautinėmis, religinėmis mažumomis, turinčiomis pakankamą politinį ir ekonominį svorį, galinčiais Ankarai suteikti naudos, santykius su Bagdadu paliekant antrame plane. Šį sprendimą, kaip matoma šiame darbe, geriausiai iliustruoja glaudus Turkijos ir Irako Kurdistano bendradarbiavimas.

Tuo tarpu Iranas pasikeitusią valdžią sutiko kur kas palankiau. Iki Saddamo Husseino režimo griūties abi šalys intensyviai konfliktavo viena su kita, tačiau prasidėjusi JAV invazija Irake sukūrė galios vakuumą, kuriuo, užmezgęs ryšius su šiitiškomis vyriausybėmis, pasinaudojo Teheranas. Tai simbolizuoja padidėjusi abipusė ekonominė sąveika, dvišalės sutartys, kurių kasmet sudaroma bent po pora dešimčių, nuolatos vykstantys dvišaliai vizitai, sustiprėję kultūriniai ryšiai, atsispindintys bendrais religiniais leitmotyvais, kartu koordinuojami veiksmai kovoje su „Islamo valstybe“. Irako Kurdistanas Irano radare taip pat išlieka, tačiau su juo komunikuojama labiau dėl siekio neleisti didėti Turkijos įtakai – Teheranui Bagdadas šiuo metu yra gerokai reikšmingesnis partneris. Noras remti jam palankią centrinę Irako valdžią, prisidėti prie jo teritorinio vientisumo

¹¹⁹ Iran Daily, „Iraq warns oil companies against Kurdistan deals.“ <<http://www.iran-daily.com/News/202710.html?catid=3&title=Iraq-warns-oil-companies-against-Kurdistan-deals>> [žiūrėta 2018-05-03].

¹²⁰ Piotr Sosnowski, „Relations with Turkey as determinant of Iraqi Kurdistan economic security.“ *Securitologia*, 2(2), 2016, 88.

išsaugojimo Iranui, kita vertus, neleidžia pernelyg aktyviai įsitraukti į KRG, plėtoti glaudesnius santykius su šiuo nevalstybiniu dariniu,

Šiame skyriuje buvo analizuotas įsitraukimo be pripažinimo modelis ir kaip jį galima pritaikyti Turkijos ir Irano užsienio politikoje Irako Kurdistano atžvilgiu. Remiantis analize, galima matyti aktyvų abiejų veikėjų buvimą KRG regione, pasireiškiantį politiniu-diplomatiniu, ekonominiu ir kariniu lygmenimis. Abi valstybės savo veiksmais siekia išlaikyti dabartinę *status quo*, neleisti plisti geopolitinių oponentų įtakai, priešingai, esant galimybei didinti ir savąjį matomumą Erbilyje.

Taip pat ištyrus Turkijos ir Irano skverbimosi į Irako Kurdistaną lygmenis ir juos tarpusavyje palyginus, galima prieiti prie išvados, kad Ankara, siekdama savų tikslų, labiausiai kliaunasi ekonomine savo galia, pasireiškiančia investicijų KRG didinimu, indėlio į krašto infrastruktūros plėtra, naftotiekio, sujungusio Turkijos Džeihano uostą su Irako Kurdistanu, tiesimu. Šiuo atveju Turkija tikisi ne tik regioninio *status quo* išlaikymo, neleidžiant istoriniam konkurentui Iranui plėsti savo įtaką krašte, bet ir didinti savo, kaip monopolininko, nuo kurio Erbilis yra aiškiai priklausomas, vaidmenį, matomumą regione. Tuo tarpu kertinis Irano, gerokai vėliau pradėjusio domėtis Irako Kurdistano ekonominiu potencialu, įsitraukimo be pripažinimo KRG instrumentas yra karinio bendradarbiavimo lygmuo. Teheranas, nauja ir modernia ginkluote aprūpinęs Irako kurdus, kurie ne kartą pabrėžė, kad būtent Iranas ir jo pagalba buvo esminiai katalizatoriai, lėmę pergalę prieš „Islamo valstybę“, svariai prisidėjo prie to, kad būtų sustabdyta ši teroristinė organizacija, užtikrino Artimųjų Rytų *status quo*. Taigi, trumpai palyginus dviejų valstybinių subjektų reikšmingiausius įsitraukimo be pripažinimo modelio lygmenis, galima daryti išvadą, jog Turkija aktyviausiai naudojami ekonominiu, o Iranas – kariniu šios strategijos lygmenimis.

Vis dėlto, tai, koks yra Turkijos ir Irano vykdomos įsitraukimo be pripažinimo strategija poveikis pačiam Irako Kurdistanui, yra taip pat gilesnės analizės reikalaujantis aspektas, kuris bus aptariamasis kitame poskyryje.

3.4. Turkijos ir Irano įsitraukimo be pripažinimo įtaka Irako Kurdistanui

Šiame skyriuje bus siekiama įvertinti, kokią poveikį Irako Kurdistanui, jo vidaus ir užsienio politikai turėjo pastaruoju metu jo atžvilgiu suaktyvėjusios Turkija ir Iranas, ar jų vykdytas įsitraukimo be pripažinimo modelio taikymas Irako Kurdistane pateisino šių veikėjų tikslus išlaikyti regioninį *status quo* nepakitusių, neleisti plisti regioninių konkurentų įtakai ir, svarbiausia, neleisti *de facto* valstybės statusui transformuotis į *de jure*.

3.4.1. Politinio-diplomatinio įsitraukimo be pripažinimo įtaka: sumažinta Irako Kurdistano tarptautinė izoliacija

Suaktyvėjusi Turkijos ir Irano veikla, pasireiškusi politinio-diplomatinio elemento naudojimu Irako Kurdistano atžvilgiu, šiam dariniui atvėrė gerokai platesnes galimybes komunikuoti su tarptautine bendruomene, būti nors ir nevisateise, bet vis dėlto jos dalimi, pastebimai sumažino regiono izoliaciją.

Kaip minėta anksčiau, Iranas buvo pirmoji pasaulio valstybė, atidariusi savo konsulatą Erbilyje, Turkija taip pat buvo vienas iš pirmųjų tai padariusių tarptautinių subjektų. Nors tiesioginės pridėtinės ar aiškiai kintamaisiais aspektais išmatuojamos vertės pačiam Irako Kurdistanui šis įsitraukimo lygmuo nesukūrė, vis dėlto galima daryti prielaidą, kad išaugęs dvišalių susitikimų su dviem pagrindiniais regioniniais veikėjais ir jų lyderiais skaičius prisidėjo prie Erbilio pasitikėjimo savimi kapitalo didinimo, kuris teorinėje dalyje nurodytas kaip svarbus aspektas, kuriuo galima išmatuoti įsitraukimo be pripažinimo modelio naudą *de facto* valstybei, aiškesnį Irako Kurdistano, kaip nevalstybinio subjekto, matomumą tarptautinėje bendruomenėje.

Be to, Irako Kurdistano lyderių susitikimai su aukšto rango Turkijos ir Irano pareigūnais gali turėti sąsąją su ekonominės regiono būklės pagerėjimu. Artimuosiuose Rytuose tam, kad būtų sustiprinti prekybiniai ryšiai, neretai reikia aukšto rango susitikimų procesui išjudinti, todėl politinis-diplomatinis įsitraukimo be pripažinimo lygmuo, apimantis dvišalius susitikimus, kuriuose aptarinėjamos intensyvesnių dvišalių ekonominių santykių galimybės, tam šiuo atveju taip pat gali pasitarnauti.

Apibendrinant, išaugęs dvišalių susitikimų skaičius su kitų valstybių lyderiais, padidėjęs užsienio atstovybių skaičius Erbilyje, didesnis tarptautinių subjektų susidomėjimas Irako Kurdistanu įpūtė KRG daugiau pasitikėjimo savimi ir ambicijų, kurios 2014 m. pasireiškė tuomečio regiono prezidento M. Barzanio pareiškimu, jog bus surengtas nepriklausomybės referendumas¹²¹. Nors šiuos planus tuo metu koregavo „Islamo valstybės“ iškilimas, referendumo idėja niekur nedingo – jis buvo surengtas po trejų metų. Todėl galima numanyti, kad Turkijos ir Irano įsitraukimas į Irako Kurdistaną, pasireiškęs padažnėjusiais vizitais ar tokiais aspektais, kaip KRG vėliavos iškėlimas, susitinkant su jos pareigūnais, galėjo būti viena iš prielaidų, vedusių prie kurdų valstybingumo stiprinimo, kuris pasireiškė praėjusiais metais surengtu referendumu dėl Irako Kurdistano nepriklausomybės.

¹²¹ BBC, „Iraq Kurdistan independence referendum planned.“ <<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-28103124>> [žiūrėta 2018-04-24].

3.4.2. Ekonominio įsitraukimo be pripažinimo įtaka: pagerėjusi Irako Kurdistano ekonominė situacija ir mažesnė priklausomybė nuo centrinės valdžios

Nuo darbo tiriamojo laikotarpio pradžios iki 2014 m., kai regione iškilo „Islamo valstybė“, Irako Kurdistano ekonomika, vis gaudavusi užsienio investuotojų injekcijų, fiksuodavo stabilų kasmetinį 8-12% augimą¹²². Nors 2014-2017 m. periodu ekonominis kilimas sustojo, vis dėlto užsienio veikėjų finansuojamų projektų skaičius toliau stabiliai didėjo. Piotro Sosnowskio nuomone, stabili ekonominė situacija ir su tuo susijęs ekonominis saugumas yra kertinis elementas nepriklausomybės siekiantiems kurdams¹²³, todėl kiekvienam sėkmingam tarptautiniam sandoriui ar investicijoms Erbilis teikia didelę svarbą.

Remiantis aukščiau esančiuose skyriuose paminėtais skaičiais, akivaizdu, kad išaugusi dvišalė prekyba su Turkija ir Iranu dividendų turėjo duoti ne tik šiems dviem veikėjams, tačiau ir Irako Kurdistanui bei jo išdui. Glaudesnis ekonominis bendradarbiavimas, persipinantis su turkiško kapitalo bankų ir statybos įmonių, krašte pastačiusių dešimtis administracinių pastatų, mokyklų, gamyklų ar jėgainių¹²⁴, įsikūrimu regione, susitarimu su Iranu steigti abiejų šalių komercijos misijas sostinėse, iraniečių plieno sektoriaus įmonių įsitraukimu į kaimyninio regiono ekonomiką, užtikrino stabilesnį finansų paskirstymą darinio viduje, mažinamus įsiskolinimus viešojo sektoriaus darbuotojams ir biudžeto deficitą, geresnes socialines paslaugas, švietimo tinklo plėtrą, atsispindinčią nuolat didėjančiais raštingumo rodikliais¹²⁵, sveikatos apsaugos situacijos gerėjimą, pasireiškusį per dešimtmetį penkis kartus išaugusiu ligoninių skaičiumi. Taip pat svarbu pažymėti, kad per darbe tiriamą laikotarpį Irako Kurdistane bendrasis vidaus produktas išaugo tris kartus¹²⁶, todėl šiuo atveju turkų ir iraniečių ekonominis įsitraukimas prisidėjo prie tokio rezultato pasiekimo.

Be to, turkiško kapitalo įmonių pagalba rekonstruojant Erbilio ir Suleimanijos oro uostai, atidaryti nauji oro susisiekimo maršrutai iš Stambulo bei Ankaros į Erbilį ir Suleimaniją, turėjo teigiamą poveikį Irako Kurdistano ekonomikos stiprėjimui. Dar 2007 m. nebuvo tiesioginių skrydžių tarp šių dviejų veikėjų, o 2014 m. buvo galima suskaičiuoti 78 savaitinius skrydžius, vykdomus „Turkish Airlines“ bei „Pegasus“ kompanijų ir jungiančių Turkiją ir Irako Kurdistaną¹²⁷. Tokie rodmenys turėjo įtakos turistų (jų 2013 m. sulaukta beveik 3 mln., 2014-2015 m. dėl karinių veiksmų prieš „Islamo valstybę“ skaičius krito iki 0,5 mln., tačiau 2017 m. priartėjo prie 2 mln.) ir verslininkų, atvykstančių į šį darinį, ūgtelėjimui. Turkijos įmonės prisidėjo ir prie sausumos kelių, esančių Irako

¹²² Invest in Group, „Determined to Grow: Economy.“ <<http://investinggroup.org/review/236/determined-to-grow-economy-kurdistan/>> [žiūrėta 2018-04-20].

¹²³ Sosnowski, 90.

¹²⁴ Ten pat, 97.

¹²⁵ Invest in Group, „Knowledge is Power: Education.“ <<http://investinggroup.org/review/246/knowledge-is-power-education-kurdistan/>> [žiūrėta 2018-04-20].

¹²⁶ Sosnowski, 91.

¹²⁷ Ten pat, 97.

Kurdistane, gerinimo ir pasienio ruožų bei perėjų atnaujinimo. To naudą Irako Kurdistanui simbolizuoja faktas, kad sausumos keliais į KRG atvykstančių Turkijos piliečių kiekis per daugiau nei penkerius metus išaugo dvigubai¹²⁸. Didėjantys svečių iš užsienio skaičiai pildo Irako Kurdistaną išda, prisideda prie aukščiau minėtų rezultatų pasiekimo.

Paskatinta augusių investicijų ir siekdama išlaikyti tolesnį jų didėjimą, KRG netoli sostinės įkūrė specialiąją ekonominę zoną, priėmė liberalesnius, užsienio investuotojams palankius įstatymus, siekiant pritraukti daugiau lėšų iš svetur. Regiono miestuose pradėjo masiškai augti prekybos, verslo centrai. Erbilis, prieš kelis metus išrinktas į investuotojams patraukliausių Artimųjų Rytų miestų penketuką¹²⁹, netgi pradėtas vadinti „naujuoju Dubajumi“¹³⁰. Be Turkijos bei Irano ekonominio aktyvumo Irako Kurdistaną šis regionas prekybiniu atžvilgiu ir toliau būtų likęs izoliuotas bei uždaras užsienio veikėjams. Todėl šių subjektų įsitraukimas į Irako Kurdistaną per ekonominį lygmenį, taip pat aukščiau minėti veikėjų aukšto rango lyderių susitikimai, kuriuose diskutuota apie aktyvesnį prekybinį bendradarbiavimą, svariai prisidėjo prie šio nevalstybinio darinio geresnės ekonominės situacijos.

Svarbu paminėti ir Turkijos indėlį į fiskalinį Irako Kurdistaną stabilumą ir gebėjimą užkamšyti viešojo sektoriaus darbuotojams susidariusias skolas. Ankara, suteikusi Erbilui finansinių paskolų, norėdama to ar ne, užkirto kelią galimiems valstybės tarnautojų, mokytojų, karių ar policininkų, nepatenkintų dėl vėluojančių atlyginimų, protestams, kurie galėjo smarkiai atsiliiepti ne tik finansinei krašto situacijai, bet ir apskritai bendram krašto stabilumui. Šiuo atžvilgiu sumaištis užkardymas ir prisidėjimas prie finansinio darinio tvarumo ilgalaikėje perspektyvoje taip pat gali būti minimas prie veiksmų, kurie gali būti priskiriami prie Irako Kurdistaną valstybingumo sustiprėjimo bruožų.

Naftos ir dujų eksportas į Turkiją suteikė Erbilui ne tik daugiau pajamų, bet ir autonomijos energetikos srityje. Ankara savo lėšomis finansavo naftotiekio iš Irako Kurdistaną į Turkiją, nekertančio Bagdado kontroliuojamų teritorijų, tiesimo išlaidas. Todėl Irako kurdai patys, iš esmės be centrinės valdžios kišimosi, galėję matyti ir kontroliuoti savo gamtinių išteklių eksportą¹³¹, finansiniu atžvilgiu tapo faktiškai nepriklausomi. Šiais klausimais sąveika su Bagdadu, iki šiam užimant Kirkuką, buvo minimali. Dar svarbesnis veiksnys šiuo atžvilgiu buvo tai, kad Ankara, kuri, kaip minėta anksčiau, jaučia augantį energijos poreikį, naftą iš KRG ėmė pirkti tiesiogiai per Erbilį,

¹²⁸ Ten pat, 97.

¹²⁹ Iraq Business News, „Erbil Ranked 5th for Foreign Direct Investment.“ <<http://www.iraq-businessnews.com/2011/03/16/erbil-ranked-5th-for-foreign-direct-investment/>> [žiūrėta 2018-04-24].

¹³⁰ Zach D. Huff, „The Kurdish Economy Is Rebounding After Three Years Of Instability.“ <<https://www.forbesmiddleeast.com/en/the-kurdish-economy-is-rebounding-after-three-years-of-instability/>> [žiūrėta 2018-04-20].

¹³¹ Romano, 6.

apeidama Bagdadą ir šiam nemokėdama mokesčių¹³². Taip iš esmės buvo pažeidžiama Irako Konstitucija ir, dar svarbiau, Irako Kurdistanui, kaip nepriklausomam pardavėjui, buvo iškirstas langas į tarptautinę naftos prekybos rinką, kas sustiprino šį darinį, nes, be Turkijos, iš KRG naftą be tarpininkų ėmė pirkti ir Izraelis. Toks veiksmas padidino ir finansinę regiono autonomiją, nes pajamos, gautos už naftą, ėjo ne į Bagdado išdą, o tiesiai Irako kurdams. Be aspekto, susijusio su energetine nepriklausomybe, svarbu nurodyti ir Irako Kurdistanui atžvilgiu tinkamą laiką, kai toks naftotiekis buvo nutiestas. Jis funkcionuoti pradėjo 2013 m., kai naftos kainos dar buvo aukštesnės¹³³, todėl Erbilis dar spėjo išpešti maksimaliai daug lėšų iš tuo metu aukštų naftos, kurią Turkijos dėka galėjo eksportuoti į Europą, kainų.

Taigi, aktyvi Turkijos ir Irano, dviejų didžiausių Erbilio prekybos partnerių, ekonominė veikla, išaugusios investicijos Irako Kurdistanui, sustiprino šį regioną ekonomiškai. Stabilesnis finansinis srautas, pasiekiantis Erbilį, išaugęs užsienio franšizių, aukštųjų mokyklų, ligoninių, raštingumo skaičius tiesiogiai prisidėjo prie stabilesnės Irako Kurdistanui ekonomikos, jo kaip ekonomiškai nuo Bagdado mažai priklausomo veikėjo statuso. Tuo tarpu gerėjanti ekonominė padėtis neretai duoda subjektams daugiau pasitikėjimo savimi, ambicijų ir laisvės aktyviau veikti užsienio politikoje¹³⁴ ar šiuo atveju įpučia pasitikėjimo siekti *de jure* nepriklausomybės. Paminėti reikia ir energetinio bendradarbiavimo su Turkija, iškirtusio langą Irako Kurdistanui gamtos išteklių eksportui į Europą, atvejį. Ankaros finansuoto naftotiekio ir tiesiogiai pirktų gamtinių išteklių svarba pasireiškia Erbilio galimybe autonomiškai kontroliuoti savo naftos ir gamtinių dujų išteklius, vykdyti nepriklausomą energetikos politiką, kuri taip pat savo ruožtu augino kurdų ambicijas siekti ir politinės nepriklausomybės.

3.4.3. Karinio įsitraukimo be pripažinimo įtaka Irako Kurdistanui: sustabdyta „Islamo valstybės“ ekspansija

Turkijos ir Irano karinis įsitraukimo be pripažinimo strategijos lygmuo turėjo dvejopą poveikį Irako Kurdistanui ir jo vidaus bei išorės politikai.

Visų pirma, Turkija ir ypač Iranas, Irako kurdus aprūpinęs sunkiąja ginkluote, svariai prisidėjo prie to, kad Erbilis pajėgtų atremti prieš kelis metus vykdytą „Islamo valstybės“ ekspansiją regione. Irako kurdams ir *pešmerga* daliniams su išorinių subjektų tiekiama parama, kariniais patarėjais, vietos karių apmokymais, pavyko užkardyti teroristinės organizacijos plėtrą

¹³² Dmitry Zhdannikov, „Exclusive: How Kurdistan bypassed Baghdad and sold oil on global markets.“ <<https://www.reuters.com/article/us-iraq-kurdistan-oil/exclusive-how-kurdistan-bypassed-baghdad-and-sold-oil-on-global-markets-idUSKCN0T61HH20151117>> [žiūrėta 2018-05-03].

¹³³ Statista, „Average annual OPEC crude oil price from 1960 to 2018 (in U.S. dollars per barrel).“ <<https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/>> [žiūrėta 2018-05-02].

¹³⁴ Mickey Edwards, Stephen J. Solarz, „Foreign Policy Tools: Budget, Aid, Defense, Force.“ <<https://www.brookings.edu/articles/foreign-policy-tools-budget-aid-defense-force/>> [žiūrėta 2018-05-02].

regione, išlaikyti *status quo* Artimųjų Rytų geopolitinėje dëlionėje, neleisti plisti radikaliajam islamui.

Svarbu pažymėti ir tai, kad Teheranas KRG daliniams siuntė naują ginkluotę¹³⁵, kuri prisidėjo prie Irako Kurdistano turimų pasenusių¹³⁶, dar Sovietų Sąjungos ir Jugoslavijos laikais pagamintų ginklų¹³⁷ pakeitimo naujais, atsispindėjusio efektyvesne dalinių veikla. Todėl atnaujinta galinga ginkluotė, pasak Setho Robsono, gali būti vienas iš aspektų, auginančių Irako kurdų aspiracijas nepriklausomybės klausimu¹³⁸.

Tiesa, karinis dviejų kaimyninių veikėjų įsitraukimas šiuo atžvilgiu turėjo ir neigiamų niuansų. Atsilaikius prieš „Islamo valstybės“ atakų bangą, kurdai tarptautinės spaudos pradėti liaupsinti dėl savo drąsos, kovojant prieš džihadistų organizaciją¹³⁹, Vakarų žiniasklaidos priemonės beveik neskyrė dėmesio turkų ir iraniečių indėliui į Irako kurdų veiksmus ginant savo teritorijas.

Maža to, sėkmingos *pešmergos* karinės operacijos atgaivino 2014 m. pareikštą, bet netrukus dėl „Islamo valstybės“ iškilimo nuslopintą¹⁴⁰ referendumo dėl Irako Kurdistano nepriklausomybės idėją. Erbilis, pajautęs, kad, atlaikius teroristinės organizacijos puolimą bei iš Irako paveržus teritorijas, įskaitant Kirkuką, į kurias ilgą laiką reiškė pretenzijas, galima eiti toliau, įgijo daugiau pasitikėjimo. 2017 m. pradžioje M. Barzanis paskelbė apie tų pačių metų rudenį vyksiantį referendumą. Tai suerzino tam besipriešinančias Turkiją ir Iraną. Erbilio, galinčio besididžiuoti sėkmingomis operacijomis prieš „Islamo valstybę“, įgytos tarptautinės simpatijos, dar labiau prisidėjusios prie išaugusio Irako Kurdistano pasitikėjimo savimi, išnaudojus Ankaros ir Teherano karinę pagalbą, šioms valstybėms padarė „meškos paslaugą“, nes dar labiau padidino Erbilio pasiryžimą siekti nepriklausomybės.

Kita vertus, karinio Turkijos ir Irano įsitraukimo į Irako Kurdistaną poveikis sąlygojo didesnę vidinį susiskaldymą tarp dviejų įtakingų politinių partijų ir klanų, turinčių ne tik besiskiriantį kalbinį dialektą, bet ir skirtingas politines ideologijas, nepriklausomos valstybės valdymo vizijas.

¹³⁵ Al Arabya, „Barzani: Iran gave weapons to Iraq's Kurds.“ <<https://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2014/08/26/Barzani-Iran-supplied-weapons-to-Iraqi-Kurdish-forces-.html>> [žiūrėta 2018-05-04].

¹³⁶ Roula Khalaf.

¹³⁷ Gallia Lindenstrauss, Adrien Cluzet, „An Independent Iraqi Kurdistan? On the Prospects and Viability of a Future State.“ <<http://www.css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/cc953a39-415c-461b-b5d5-19c91fd3c930/pdf>> [žiūrėta 2018-05-04].

¹³⁸ Seth Robson, „Kurdish peshmerga getting heavy weapons for Mosul push.“ <<https://www.stripes.com/news/kurdish-peshmerga-getting-heavy-weapons-for-mosul-push-1.404284>> [žiūrėta 2018-05-04].

¹³⁹ Daily Mail, „Wearing the combat gear and berets of brave Kurdish fighters battling ISIS, crowds of cheering Iraqi students pay especially poignant tribute on National Peshmerga Day.“ <<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2871676/Hundreds-Kurdish-students-streets-Iraq-pay-tribute-brave-peshmerga-fighters-leading-country-s-anti-ISIS-resistance.html>> [žiūrėta 2018-04-25].

¹⁴⁰ Roy Gutman, „Kurds agree to postpone independence referendum.“ <https://www.thestar.com/news/world/2014/09/05/kurds_agree_to_postpone_independence_referendum.html> [žiūrėta 2018-04-25].

Nesutarimai tarp dviejų pagrindinių Irako Kurdistanu jėgų – KDP, valdomos Masudo Barzania, ir PUK, valdomos Kosrato Rasulo Ali ir Barhamo Saliho, kurie partijos vadžias perėmė po jos įkūrėjo Dželalio Talabania mirties, yra tokie patys seni, kaip moderniujų laikų kurdų politinės ambicijos. Šių dviejų jėgų priešprieša nėra tik politinių partijų susidūrimas, ji tęsiasi nuo pat Irako susikūrimo 1932 m. kaip dviejų pagrindinių kurdų klanų – Barzanių ir Talabanių kova, prieš 20 metų peraugusi į pilietinį karą. 1997 m. sudaryta paliaubų sutartis numatė valdžios pasidalijimą tarp šių jėgų, o nuo 2005 m. į visus rinkimus abu judėjimai eidavo kartu. Nepaisant to, nesutarimai liko ir vėl išryškėjo Irako Kurdistanui išgyvenant sunkmetį: karas su „Islamo valstybe“, korupcija, pabėgėliai, sutrikęs elektros tiekimas, vėluojantys atlyginimai viešajame sektoriuje ir priklausomybė nuo kritusių naftos kainų lėmė krizę.

Šiame kontekste sugrįžo seni abipusiai kaltinimai: KDP kritikuoja PUK dėl šios ryšių su PKK ir Iranu, iš jo gaunamos karinės paramos¹⁴¹; PUK kritikuoja KDP, jog neva ši atstovauja ne kurdų, o Turkijos ir Vakarų interesams. Įtampą augina tai, kad *pešmerga* neretai vadinama ne kurdų, o Barzania pajėgomis. Tai atspindi ir anksčiau minėta Turkijos karinė parama KDP kontroliuojamoms pajėgoms, kuri, nors ir sustabdė „Islamo valstybės“ plitimą, sustiprino Barzania klanu įtaką krašte¹⁴².

Kolizija tarp pagrindinių politinių judėjimų įneša chaoso ir nežinomybės į pakankamai ramų Irako Kurdistaną. Viena vertus, Turkija ir Iranas, remdamos skirtingus regiono vidinius veikėjus, padėjo Irako Kurdistanui apsiginti nuo „Islamo valstybės“ antpuolio, tačiau, kita vertus, paskatino didesnę pleišta tarp dviejų judėjimų. Pati KDP ir PUK tarpusavio sankirta, kaip minėta anksčiau, nėra naujas fenomenas, tačiau Ankaros ir Teherano dėmesys šiems įtakingų klanų valdomoms partijoms iššaukė didesnę abipusę konfrontaciją, kuri ilgalaikėje perspektyvoje gali vesti prie Barzania ir Talabania šeimų ir jiems lojalių dalinių susidūrimų, galinčių peraugti į pilietinį karą, susilpninti patį Irako Kurdistaną, sugadinti jo, kaip patikimo ir stabilaus veikėjo, reputaciją tarptautinės bendruomenės akyse.

Taigi, šiame poskyryje galima prieiti prie išvados, kad Turkijos ir ypač Irano įsitraukimas į Irako Kurdistaną per karinį lygmenį šiam dariniui turėjo dvilypį poveikį. Ankaros siūsti kariniai patarėjai, apmokę kurdų karius, ir Teherano tiekta ginkluotė atnaujino *pešmergos* turėtus ginklus, modernizavo šių karinių dalinių turimą įrangą, taip paversdama KRG kariuomenę pajėgia kautis ir atremti „Islamo valstybės“ atakas, užtikrinti regioninį *status quo*. Tačiau, kita vertus, šių

¹⁴¹ Bilal Wahab, „Iran's Warming Relations with the PKK Could Destabilize the KRG.“ <<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-warming-relations-with-the-pkk-could-destabilize-the-krq>> [žiūrėta 2018-04-25].

¹⁴² Nawzad Mahmood, Jamal Mahmood, „PUK seeking to rectify ties with Turkey.“ <<http://www.rudaw.net/english/kurdistan/280320185>> [žiūrėta 2018-04-25].

dviejų valstybinių subjektų karinė parama užaugino Irako Kurdistanui, suvokusiam, kad centrinė Bagdado valdžia nuo karinės agresijos apginti turi ribotas galimybes, sparnus, įnešė daugiau pasitikėjimo savo jėgomis, ambicijų siekti *de jure* statuso. Be to, Ankaros ir Teherano karinė parama, pasirinkus vidinius krašto veikėjus kaip tokios paramos gavėjus, suskaldė Irako Kurdistaną iš vidaus, todėl, nors iš išorės šis darinys 2017 m., iki nepriklausomybės referendumo, atrodė stiprus, vidiniame darinio lygmenyje jaučiama didžiausių politinių jėgų tarpusavio konfrontacija ir įtampa, kuriai sumažinti gali prireikti daug laiko ir pastangų.

Išanalizavus Turkijos ir Irano išitraukimo be pripažinimo politiką, vykdytą Irako Kurdistanu atžvilgiu, galima įsitikinti, kad Ankaros ir Teherano veiksmai, šiems to nenorėjus ar nenumačius, transformavosi į sustiprintus Erbilio valstybingumo atributus. Ekonominis šios politikos lygmuo sąlygojo išaugusią KRG autonomiją finansų ir energetikos srityse, kuriose sąveika su Bagdadu sumažėjo iki minimalaus lygio. Tuo tarpu politinis-diplomatinis ir kariniai lygmenys tiesioginės ir aiškios pridėtinės vertės Irako kurdų nepriklausomybės aspiracijoms gal ir neturėjo, tačiau turėjo aiškų indėlį į padidėjusį pasitikėjimo savimi ir savo potencialiu valstybingumu kapitalą, išaugusias ambicijas siekti *de jure* statuso. Kita vertus, karinis Turkijos ir Irano išitraukimas Irako Kurdistanui turėjo ir neigiamos įtakos – valstybinių subjektų remti skirtingi KRG vidiniai veikėjai tarpusavyje vis labiau konfrontuoja ir, nors tai išoriškai kol kas nekelia didelės grėsmės, ilgalaikėje perspektyvoje tokia fragmentacija gali peraugti į susirėmimus tarp šių dviejų nevalstybinių subjektų, o tai gali paliesti ir kaimynystėje esančias valstybes ir ypač jų kurdus.

IŠVADOS

Šiame darbe ištirta Turkijos ir Irano įsitraukimo be pripažinimo strategija, 2007-2017 m. taikyta Irako Kurdistano atžvilgiu. Tokia strategija, kurią vykdant siekiama plėtoti pozityvius santykius su *de facto* valstybe, jos teisiškai nepripažįstant, yra vienas naujausių ir kartu efektyviausių būdų sąveikauti su tarptautinio pripažinimo neužsitikrinusiais dariniais.

Turkija ir Iranas, Irako Kurdistano atžvilgiu vykdydamos tokią strategiją, turėjo savų, tiek su užsienio, tiek su vidaus politika susijusių tikslų, skatinusių naudoti šį modelį. Išorinėje Ankaros ir Teherano įsitraukimo be pripažinimo dimensijoje dominavo abiejų veikėjų siekis išlaikyti esamą *status quo* regione, neleisti plisti geopolitinių konkurentų įtakai. Be to, susiklosčius palankioms aplinkybėms, Turkija ir Iranas pageidavo savo matomumo ir buvimo Artimuosiuose Rytuose didinimo. Tuo tarpu vidiniai veiksniai, skatinę abi šalis intensyviau palaikyti santykius su Erbilu, buvo susiję su šių veikėjų ekonominiais ar energetiniais poreikiais ir tikslais, prie kurių įgyvendinimo prisidėjo ryšių su Irako Kurdistanu stiprinimas. Todėl darbe buvo ištirta, koks buvo įsitraukimo be pripažinimo politikos, kurią Turkija ir Iranas vykdė Irako Kurdistano atžvilgiu 2007-2017 m. laikotarpiu, poveikis šiai *de facto* valstybei.

Paradoksalu, kad Turkija ir Iranas, aršiai besipriešinantys bet kokioms kurdų valstybės idėjoms, siekdami aukščiau minėtų, sau naudingų tikslų, kuriems įgyvendinti buvo reikalinga sąveika su Irako Kurdistanu, iššaukė sustiprėjusių kurdų valstybingumo ambicijų rezultata. Ankara ir Teheranas per įsitraukimo be pripažinimo modelio politinį-diplomatinį lygmenį, atsispindėjusį gerokai išaugusiu dvišalių vizitų skaičiumi, sumažino šio nevalstybinio veikėjo tarptautinę izoliaciją, padarė jį geriau matomą tarptautinėje bendruomenėje. Ekonominis lygmuo, Teherano ir ypatingai Ankaros naudotas įsitraukimo be pripažinimo modelio dėmuo, sustiprino Erbilį ekonomiškai, prisidėjo prie regiono infrastuktūros plėtos ir, svarbiausia, užtikrino Irako Kurdistanui energetinę ir su tuo susijusią finansinę nepriklausomybę nuo centrinės valdžios Bagdade. Kitas reikšmingas šios strategijos elementas, karinio bendradarbiavimo lygmuo, kurį naudojo Turkija ir Iranas, svarbus tuo, jog minėtų dviejų šalių karinė parama vaidino pagrindinį vaidmenį, leidusį kurdų kariniams daliniams, *pešmergai*, atremti „Islamo valstybės“ atakas, neleisti jai plisti toliau. Minėtas faktorius, ryškiai nušviestas pasaulio žiniasklaidos, atkreipė daugelio dėmesį į šią savo valstybės neturinčią Artimųjų Rytų tautą, atsirado nemažai jai simpatizuojančių žmonių.

Visi išdėstyti aspektai svariai, nors ir netiesiogiai, prisidėjo prie padidėjusio Irako kurdų pasitikėjimo, išaugusių KRG ambicijų savo *de facto* valstybę transformuoti į *de jure* darinį, kurį visuotinai pripažintų tarptautinė bendruomenė. Tai simbolizuoja tarptautinę izoliaciją įveikusio, ekonomiškai sustiprėjusio ir po to sekusią recesiją atlaikiusio, „Islamo valstybės“ puolimo bangą atrėmusio Irako Kurdistano sprendimas tokią metamorfozę įprasminti nepriklausomybės

referendumu, kuris buvo surengtas 2017 m. rugsėjį. Todėl šiame darbe pavyko patvirtinti ginamąjį teiginį – nors išitraukimo be pripažinimo strategijos, kurią Turkija ir Iranas vykdė Irako Kurdistano atveju, tikslas buvo išlaikyti *status quo* šios *de facto* valstybės atžvilgiu, ji turėjo priešingą poveikį ir sustiprino Irako Kurdistano ambicijas dėl nepriklausomybės.

Toks paradoksas gali būti paaiškinamas dviejų išorinių veikėjų – Turkijos ir Irano – tarpusavio konkurencija, atsispindinčia skverbimusi į KRG. Abi valstybės, žinodamos augančius viena kitos interesus šiame regione, suintensyvino politinius ryšius su krašto vyriausybe, todėl padaugėjo dvišalių vizitų skaičius. Turkijos aktyvi ekonominė sąveika, didėjančios investicijos ir intensyvus energetinis bendradarbiavimas su Irako Kurdistanu Iranui, pačiam siekiančiam glaudesnių prekybinių ryšių su regionu, turtingu naftos ir dujų, kelia nepasitenkinimą, todėl Teheranas, skverbdamasis į KRG, deda pastangas patenkinti ne tik savo ekonominius ar energetinius poreikius, bet ir minimizuoti Ankaros įtaką ir buvimą krašte. Dviejų valstybinių veikėjų varžymąsi regione atspindi ir skirtingi vidiniai Irako Kurdistano veikėjai, kuriuos karinės kampanijos prieš „Islamo valstybę“ metu pasirinko remti Turkija ir Iranas. Ankaros proteguojamas Barzanių klanas ir jų KDP judėjimas bei Teherano palaikoma Talabanių šeima su PUK partija pastaruoju metu tarpusavyje vis labiau konfrontuoja, o tai simbolizuoja ir dviejų valstybinių subjektų, Osmanų ir Persijos imperijų įpėdinių, augančią konkurenciją Irako Kurdistane.

Kita vertus, šalia sustiprėjusio kurdų valstybingumo, nereikia pamiršti ir Turkijos bei Irano interesų gynimo. Sąveikaudami su Irako Kurdistanu, šie veikėjai, nepaisant to, kad išaugino Erbilio ambicijas, susijusias su nepriklausomybe, vis dėlto vykdė ir savo interesams parankią politiką, todėl į darbo pavadinime užkoduotą klausimą gali būti atsakyta, jog, skverbdamiesi į Irako Kurdistaną, Turkija ir Iranas gynė tiek savo interesus, tiek tuo pačiu metu stiprino kurdų valstybingumą ir su tuo susijusias ambicijas.

Apibendrinant, šiame darbe buvo nagrinėjama išitraukimo be pripažinimo teorija, taikoma santykiuose su *de facto* valstybėmis, o empirinėje jo dalyje – tiriamas Irako Kurdistano, nevalstybinio veikėjo, stokojančio tarptautinio pripažinimo, atvejis, į kurį iki šiol atliktose išitraukimo be pripažinimo modelio akademinėse analizėse gilinamasi nebuvo. Be to, dar svarbiau paminėti, jog analizuojant minėtą atvejį, prieita prie išvadų, pasireiškiančių paradoksu – Turkija ir Iranas, visomis išgalėmis besipriešinančios kurdų valstybingumui, savo veiksmis Irako Kurdistane jį iš tikrųjų stiprina. Todėl, atsižvelgiant į šį teiginį, tolesniuose išitraukimo be pripažinimo santykiuose su *de facto* valstybėmis teorijos tyrimuose daugiau dėmesio rekomenduotina skirti nenumatytų pasekmių, pavyzdžiui, stiprėjančio nepripažintų darinių valstybingumo, nagrinėjimui, kuris, žiūrint iš teorinės modelio perspektyvos, šiuo metu stokoja gilesnės analizės ir įžvalgų. Taip pat patartina tolesniuose teorinės prieigos tyrimuose labiau gilintis, ar tokios nenumatytos pasekmės yra tik taikomo

įsitraukimo be pripažinimo modelio nuolatinis rezultatas, ar prie jų atsiradimo prisideda ir ne vieno, o dviejų ar daugiau išorinių veikėjų konkurencija, sąveikaujant su *de facto* valstybe, kai yra varžomasi dėl įtakos tokiam darinyje didinimo. Žiūrint pro bendrą kurdų prizmę, siūlytina pasinerti į tyrimus, susijusius su Sirijos Kurdistanu ir jo atvejo analizę, taikant šiame darbe naudotą įsitraukimo be pripažinimo teorinę prieigą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aknews, „PKK has repeatedly asked for a ceasefire of peace since their establishment in the past 17 years.“ 2010, <<https://web.archive.org/web/20101212230637/http://aknews.com/en/aknews/9/193730/?AKmobile=true>> [žiūrėta 2018-04-23].
2. Al Jazeera, „PKK leader calls for ceasefire in Turkey.“ 2013, <<https://web.archive.org/web/20130321170659/http://www.aljazeera.com/news/europe/2013/03/2013321112138974573.html>> [žiūrėta 2018-04-23].
3. Al Arabya, „Barzani: Iran gave weapons to Iraq's Kurds.“ 2014, <<https://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2014/08/26/Barzani-Iran-supplied-weapons-to-Iraqi-Kurdish-forces-.html>> [žiūrėta 2018-05-04].
4. Anna Aero, „Pegasus Airlines links Turkish capital with Erbil in Iraq.“ 2011, <<http://www.anna.aero/2011/11/02/pegasus-airlines-links-turkish-capital-with-erbil-in-iraq/>> [žiūrėta 2018-04-16].
5. Asia News, „UN and Iran oppose Kurdistan referendum, Israel supports it.“ 2017, <<http://www.asianews.it/news-en/UN-and-Iran-oppose-Kurdistan-referendum,-Israel-supports-it-41813.html>> [žiūrėta 2018-04-09].
6. Badawi, Tamer „Dilemmas of Trade with Iraqi Kurdistan.“ 2017, <<https://www.thecairereview.com/tahrir-forum/dilemmas-of-trade-with-iraqi-kurdistan/>> [žiūrėta 2018-04-24].
7. Badran, Tony, „Iran is exporting its Islamic Revolution into Syria, Iraq and Yemen just as it did in Lebanon.“ 2015, <<http://www.businessinsider.com/iran-is-exporting-the-islamic-revolution-into-syria-iraq-and-yemen-just-as-it-did-in-lebanon-2015-3>> [žiūrėta 2018-04-10].
8. BBC, „Iran's president says move Israel.“ 2015, <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/4510922.stm>> [žiūrėta 2018-04-08].
9. BBC, „Iraq Kurdistan independence referendum planned.“ 2014, <<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-28103124>> [žiūrėta 2018-04-24].
10. BBC, „Turkey's Erdogan vows to fight Kurdish forces as far as Iraq.“ 2018, <<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-42831296>> [žiūrėta 2018-04-23].
11. Berg, Eiki, Kuusk, Ene, „What makes sovereignty a relative concept? An empirical approach to international society.“ *Political Geography*, 29(1), 2010.
12. Berman, Lazar, „The status of Western military aid to Kurdish peshmerga forces.“ 2015, <<http://jcpa.org/article/the-status-of-western-military-aid-to-kurdish-peshmerga-forces/#sthash.Cno1b6pX.dpuf>> [žiūrėta 2018-04-22].

13. Berman, Lazar, „The Iranian penetration of Iraqi Kurdistan.“ *Jerusalem Center for Public Affairs*, 16(3), 2016.
14. Bryza, Matthew J., „Turkey’s Dramatic Shift toward Iraqi Kurdistan: Politics before Peace Pipelines.“ *Turkish Policy Quarterly*, 11(2), 2012, 57.
15. Broers, Laurence „Recognizing politics in unrecognized states: 20 years of enquiry into the de facto states of the South Caucasus.“ *Caucasus Survey*, 1(1), 2013.
16. Caspersen, Nina, „Making Peace with De Facto States.“ *Unrecognized States and Secession in the 21st Century*. Prague: Charles University Press, 2015.
17. Caspersen, Nina, Stansfield, Gareth, *Unrecognized States in the International System, Exeter Studies in Ethno Politics*. London: Routledge, 2014.
18. Caspersen, Nina, *Unrecognized states: The struggle for sovereignty in the modern international system*. Cambridge: Polity Press, 2012.
19. Central Bureau Of Statistic of Syria,
<<http://www.cbssyr.sy/people%20statistics/popmoh.pdf>> [žiūrėta 2018-04-23].
20. Cesran International, „Turkey-KRG Energy Relations: Internal and External Dynamics.“ 2017, <<https://cesran.org/turkey-krge-energy-relations-internal-and-external-dynamics.html>> [žiūrėta 2018-04-16].
21. Coggins, Bridget, *Power politics and state formation in the twentieth century: The dynamics of recognition*. Cambridge.: Cambridge University Press, 2014.
22. Cooley, Alexander, Mitchell, Linclon A., „Engagement without Recognition: A New Strategy toward Abkhazia and Eurasia's Unrecognized States.“ *The Washington Quarterly*, 33(4), 2010.
23. Crawford, James R., *The creation of states in international law*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
24. Daily Mail, „Wearing the combat gear and berets of brave Kurdish fighters battling ISIS, crowds of cheering Iraqi students pay especially poignant tribute on National Peshmerga Day.“ 2014, <<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2871676/Hundreds-Kurdish-students-streets-Iraq-pay-tribute-brave-peshmerga-fighters-leading-country-s-anti-ISIS-resistance.html>> [žiūrėta 2018-04-25].
25. Daily Sabah, „Ten Iranian soldiers killed in clashes with Kurdish militants near Iraq border.“ 2016, <<https://www.dailysabah.com/mideast/2016/05/05/ten-iranian-soldiers-killed-in-clashes-with-kurdish-militants-near-iraq-border>> [žiūrėta 2018-04-09].
26. Davutoglu, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Istanbul: Istanbul Bilgi Universitesi Kutuphanesi, 2001.

27. Demirtas, Serkan, „Turkey’s trade with KRG ‘business as usual’ despite referendum, says Economy Minister.“ 2017, <<http://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-trade-with-krg-business-as-usual-despite-referendum-says-economy-minister-118427>> [žiūrēta 2018-02-11].
28. Department of Foreign Relations Kurdistan Regional Government, „Current Foreign Representations in the Kurdistan Region.“ 2018, <<http://dfr.gov.krd/p/p.aspx?p=37&l=12&s=020100&r=363>> [žiūrēta 2018-03-08].
29. Department of Foreign Relations, „KRG Representation in the Islamic Republic of Iran.“ 2018, <<https://dfr.gov.krd/p/p.aspx?p=213&l=12&r=364>> [žiūrēta 2018-04-23].
30. Deutsche Welle, „In Iraq, minorities pin hopes on a Kurdish state.“ 2017, <<http://www.dw.com/en/in-iraq-minorities-pin-hopes-on-a-kurdish-state/a-40692381>> [žiūrēta 2018-04-15].
31. De Waal, Thomas, „Enhancing the EU’s Engagement With Separatist Territories.“ 2017, <<http://carnegieeurope.eu/2017/01/17/enhancing-eu-s-engagement-with-separatist-territories-pub-67694>> [žiūrēta 2018-03-26].
32. Diplomatic Courier, „Kurdistan’s Energy Resources Could Be Defining Point of Turkey’s Foreign Policy.“ 2014, <<https://www.diplomaticcourier.com/2014/07/24/kurdistan-s-energy-resources-could-be-defining-point-of-turkey-s-foreign-policy/>> [žiūrēta 2018-04-16].
33. Dolamari, Mewan, „Iraqi government approved Turkish-Bashik military base: KRG.“ 2016, <<http://www.kurdistan24.net/en/news/35b0184b-47b9-470e-8a00-9aa6f9ba0a3b/Iraqi-government-approved-Turkish-Bashik-military-base--KRG>> [žiūrēta 2018-04-09].
34. Dunya, „Ve 3 Türk bankası Erbil’de.“ 2011, <<https://www.dunya.com/gundem/ve-3-turk-bankasi-erbil039de-haberi-141630>> [žiūrēta 2018-03-24].
35. Edwards, Mickey, Solarz, Stephen J., „Foreign Policy Tools: Budget, Aid, Defense, Force.“ 1997, <<https://www.brookings.edu/articles/foreign-policy-tools-budget-aid-defense-force/>> [žiūrēta 2018-05-02].
36. El-Ghobashy, Tamer, Morris, Loveday, „Kurds say they have no friends but the mountains. Now they have Israel, and that could cause them grief.“ 2017, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/09/25/kurds-say-they-have-no-friends-but-the-mountains-now-they-have-israel-and-that-could-cause-them-grief/?utm_term=.de0d84e8a5ea> [žiūrēta 2018-04-08].
37. Financial Times, „Iraqi Kurdistan referendum poses challenge for Turkey.“ 2017, <<https://www.ft.com/content/3a99026e-9dda-11e7-9a86-4d5a475ba4c5>> [žiūrēta 2018-04-09].

38. Financial Tribune, „Iran, Iraqi Kurdistan Look to Bolster Trade.“ 2018,
<<https://financialtribune.com/articles/domestic-economy/82326/iran-iraqi-kurdistan-look-to-bolster-trade>> [žiūrėta 2018-04-17].
39. Fulton, Will, Holliday, Joseph, Wyer, Sam, *Iranian Strategy in Syria*. Washington: Institute for the Study of War and AEI's Critical Threats Project, 2013.
40. Geldenhuys, Deon, *Contested states in world politics*. London: Palgrave Macmillan, 2009.
41. Gutman, Roy „Kurds agree to postpone independence referendum.“ 2014,
<https://www.thestar.com/news/world/2014/09/05/kurds_agree_to_postpone_independence_referendum.html> [žiūrėta 2018-04-25].
42. Haaretz, „Ahmadinejad at Holocaust Conference: Israel Will 'Soon Be Wiped Out'.“ 2006,
<<https://www.haaretz.com/1.4939096>> [žiūrėta 2018-04-08].
43. Hadji, Philip S., „The Case for Kurdish Statehood in Iraq.“ *Case Western Reserve Journal of International Law*. 4(2), 2015.
44. Hamed, Safin, „This Is How Trump Can Earn a Rare Win in the Middle East.“ 2017,
<<https://www.politico.com/magazine/story/2017/08/31/trump-middle-east-iraqi-kurdistan-215561>> [žiūrėta 2018-04-25].
45. Huff, Zach D., „The Kurdish Economy Is Rebounding After Three Years Of Instability.“ 2017, <<https://www.forbesmiddleeast.com/en/the-kurdish-economy-is-rebounding-after-three-years-of-instability/>> [žiūrėta 2018-04-20].
46. Huffington Post, „A Lost Opportunity — The 1991 Iraq Uprisings.“ 2017,
<https://www.huffingtonpost.com/adst/a-lost-opportunity----the_b_8234644.html> [žiūrėta 2018-04-15].
47. Hurriyet Daily News, „Erdoğan to Israeli PM: You are a terrorist and an occupier.“ 2018,
<<http://www.hurriyetaidailynews.com/israel-is-a-terror-state-president-erdogan-129613>> [žiūrėta 2018-04-01].
48. Hurriyet Daily News, „Iraqi Kurdish Oil Exports Increase by 60 percent in November.“ 2014, <<http://www.hurriyetaidailynews.com/iraqi-kurdish-oil-exports-increase-by-60-percent-in-november-----74058>> [žiūrėta 2018-02-09].
49. Hurriyet Daily News, „OECD lifts Turkey's GDP growth estimate.“ 2018,
<<http://www.hurriyetaidailynews.com/oecd-sharply-lifts-turkeys-gdp-growth-estimate-128703>> [žiūrėta 2018-04-23].
50. Hurriyet Daily News, „Turkey's foreign direct investment close to \$5 bln with EU being top investor.“ 2017, <<http://www.hurriyetaidailynews.com/turkeys-foreign-direct-investment-close-to-5-bln-with-eu-being-top-investor-117090>> [žiūrėta 2018-04-23].

51. Hussein, Ahmed, „Turkish premier opens consulate in Arbil.“ 2011,
<<https://www.iraqinews.com/baghdad-politics/turkish-premier-opens-consulate-in-abil/>>
[žiūrēta 2018-04-01].
52. Iddon, Paul, „Iran reaps economic and strategic rewards from Iraqi-Kurdish dispute.“ 2017,
<<https://www.alaraby.co.uk/english/indepth/2017/11/24/iran-reaps-economic-and-strategic-rewards-from-iraqi-kurdish-dispute>> [žiūrēta 2018-04-24].
53. Iha, „Türkiye'nin bir numaralı düşmanı ABD'dir.“ 2017, <<http://www.iha.com.tr/haber-turkiyenin-bir-numarali-dusmani-abddir-659582/>> [žiūrēta 2018-04-02].
54. Institut Kurde de Paris, „The Kurdish population.“ 2016,
<<https://www.institutkurde.org/en/info/the-kurdish-population-1232551004>> [žiūrēta 2018-04-23].
55. International Crisis Group, „Turkey's PKK Conflict: The Rising Toll.“ 2018,
<<http://www.crisisgroup.be/interactives/turkey/>> [žiūrēta 2018-04-08].
56. International Energy Agency, „Iraq.“ 2016,
<<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRQ>> [žiūrēta 2018-04-16].
57. Invest in Group, „Determined to Grow: Economy.“
<<http://investingroup.org/review/236/determined-to-grow-economy-kurdistan/>> 2013,
[žiūrēta 2018-04-20].
58. Invest in Group, „Knowledge is Power: Education.“ 2013,
<<http://investingroup.org/review/246/knowledge-is-power-education-kurdistan/>> [žiūrēta 2018-04-20].
59. Iran Daily, „Iraq warns oil companies against Kurdistan deals.“ 2017, <<http://www.iran-daily.com/News/202710.html?catid=3&title=Iraq-warns-oil-companies-against-Kurdistan-deals>> [žiūrēta 2018-05-03].
60. Iraq Business News, „Erbil Ranked 5th for Foreign Direct Investment.“ 2011,
<<http://www.iraq-businessnews.com/2011/03/16/erbil-ranked-5th-for-foreign-direct-investment/>> [žiūrēta 2018-04-24].
61. Iraq Constitution, „Article 137.“ 2005,
<https://web.archive.org/web/20161128152712/http://www.iraqinationality.gov.iq/attach/iraqi_constitution.pdf> [žiūrēta 2018-03-08].
62. Iraq Constitution, „Article 140.“ 2005,
<https://web.archive.org/web/20161128152712/http://www.iraqinationality.gov.iq/attach/iraqi_constitution.pdf> [žiūrēta 2018-03-08].
63. Yasin, Hawkar, „Iran diplomat in Kurdistan reveals ‘nearly’ \$500 million steel project.“ 2018, <<http://www.rudaw.net/english/interview/24012018>> [žiūrēta 2018-04-24].

64. Yeni Akit, „PKK'nın en büyük düşmanı Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Barzani'dir.“ 2016, <<https://www.yeniakit.com.tr/haber/pkknin-en-buyuk-dusmani-cumhurbaskani-erdogan-ve-barzanidir-193074.html>> [žiūrēta 2018-04-09].
65. Yetkin, Murat, „The AKP-MHP convergence in Turkish politics.“ 2018, <<http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/the-akp-mhp-convergence-in-turkish-politics-125849>> [žiūrēta 2018-02-02].
66. Karatas, Yusuf, „Dağ Türkleri!“ 2017, <<https://www.evrensel.net/yazi/78521/dag-turkleri>> [žiūrēta 2018-04-12].
67. Ker-Lindsay, James, „Engagement without Recognition: The Limits of Diplomatic Interaction with Contested States.“ *International Affairs*, 91(2), 2015.
68. Khalaf, Roula, „Kurdistan: a nation in waiting.“ 2014, <<https://www.ft.com/content/cfbddeac-7040-11e4-bc6a-00144feabdc0>> [žiūrēta 2018-05-04].
69. Kolsta, Pal, „The sustainability and future of unrecognized quasi-states.“ *Journal of Peace Research*, 43(6), 2006.
70. Kurdistan Regional Government, „President Barzani, Turkey's Foreign Minister Davutoğlu hold historic meetings, announce plans to open consulate.“ 2009, <<http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=02010100&l=12&r=223&a=32216&s=010000>> [žiūrēta 2018-04-01].
71. Kurdistan Regional Government, „Prime Minister Barzani and Turkish Prime Minister Davutoglu discuss security and humanitarian situation.“ 2014, <<http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=040000&l=12&a=52310>> [žiūrēta 2018-04-01].
72. Kurdistan Regional Government, „Prime Minister Barzani Visits Tehran.“ 2008, <<http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?r=223&l=12&s=02010100&a=25193&s=010000>> [žiūrēta 2018-04-01].
73. Lindenstrauss, Gallia, Cluzet, Adrien, „An Independent Iraqi Kurdistan? On the Prospects and Viability of a Future State.“ 2017, <<http://www.css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/cc953a39-415c-461b-b5d5-19c91fd3c930/pdf>> [žiūrēta 2018-05-04].
74. Mahmoud, Nawzad, Mahmood, Jamal, „PUK seeking to rectify ties with Turkey.“ <<http://www.rudaw.net/english/kurdistan/280320185>> [žiūrēta 2018-04-25].
75. McConnell, Fiona „De facto, displaced, tacit: The sovereign articulations of the Tibetan government-in-exile.“ *Political Geography*, 28(6), 2009.
76. McDowall, David, *A Modern History of the Kurds*, Bloomsbury, London: I.B. Tauris, 1997.

77. Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey, „Municipality Licenced Establishments.“ 2017, <<http://www.kultur.gov.tr/EN,153022/municipality-licenced-establishments.html>> [žiūrēta 2018-03-20].
78. Ministry of Planning of the Republic of Iraq, <<http://www.cosit.gov.iq/en/population-manpower-statistics/life>> [žiūrēta 2018-04-23].
79. Mylroie, Laurie, „Erdogan’s aggression against Turkey’s Kurds.“ 2016, <<http://www.kurdistan24.net/en/video/3bfb26fe-fdb8-4c54-8704-5042a45b2bf6>> [žiūrēta 2018-04-23].
80. Mylroie, Laurie, „Long-term US military presence likely in Kurdistan.“ 2017, <<http://www.kurdistan24.net/en/news/f0ddc0e1-da49-4e74-9e32-3452c59850ac/long-term-us-military-presence-likely-in-kurdistan>> [žiūrēta 2018-04-10].
81. Montevideo Convention, „Article 1.“ 1933, <<https://www.ilsa.org/jessup/jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>> [žiūrēta 2018-03-08].
82. Montevideo Convention, „Article 11.“ 1933, <<https://www.ilsa.org/jessup/jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>> [žiūrēta 2018-03-08].
83. Natali, Denise, „Ottoman Kurds and emergent Kurdish nationalism.“ *Critique: Critical Middle Eastern Studies*. 13(3), 2008.
84. Ourdocuments, „President Woodrow Wilson's 14 Points (1918).“ 1918, <<https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=false&doc=62>> [žiūrēta 2018-02-24].
85. Pamuk, Humeyra, Coskun, Orhan, „Exclusive: Turkey, Iraqi Kurdistan clinch major energy pipeline deals.“ 2013, <<https://www.reuters.com/article/us-turkey-iraq-kurdistan/exclusive-turkey-iraqi-kurdistan-clinch-major-energy-pipeline-deals-idUSBRE9A50HR20131106>> [žiūrēta 2018-02-08].
86. Partlow, Joshua „Shelling Near Iranian Border Is Forcing Iraqi Kurds to Flee.“ 2007, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/09/12/AR2007091202720_pf.html> [žiūrēta 2018-04-08].
87. Pegg, Scott, *International Society and the De Facto State*. Aldershot: Ashgate Publishers, 1998.
88. Pollack, Kenneth M., *Arabs at War*. Lincoln: University of Nebraska Press, 2002, 62.
89. Rafizadeh, Majid, „Iran: US is “Great Satan” With or Without Trump.“ 2016, <https://www.huffingtonpost.com/majid-rafizadeh/iran-us-is-great-satan-wi_b_13083204.html> [žiūrēta 2018-04-10].

90. Robson, Seth, „Kurdish peshmerga getting heavy weapons for Mosul push.“ 2016, <<https://www.stripes.com/news/kurdish-peshmerga-getting-heavy-weapons-for-mosul-push-1.404284>> [žiūrēta 2018-05-04].
91. Riegl, Martin, Doboš, Bohumil, *Unrecognized States and Secession in the 21st Century*. Prague: Charles University Press, 2017, 157.
92. Romano, David, „Iraqi Kurdistan and Turkey: Temporary Marriage?“ *Middle East Policy Council*, 12(1), 2015.
93. Rudaw, „Kurdistan region likely to open office in Ankara after financial crunch, official says.“ 2016, <<http://www.rudaw.net/english/kurdistan/29072016>> [žiūrēta 2018-04-01].
94. Sachs, Nathan, „Israel and Iran’s Role in the Middle East.“ 2014, <<https://www.brookings.edu/testimonies/israel-and-irans-role-in-the-middle-east/>> [žiūrēta 2018-04-08].
95. Salih, Mohammed A., Naser, Mustafa, „Iraq: Kurds and Iran eye an oil deal.“ 2016, <<https://www.aljazeera.com/news/2016/06/iraq-kurds-iran-eye-oil-deal-160621072705742.html>> [žiūrēta 2018-04-16].
96. Selvi, Abdülkadir, „Erdoğan Kürtlere ne yaptı?“ 2015, <<https://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadirsarvi/erdogan-kurtlere-ne-yapti-2010307>> [žiūrēta 2018-04-23].
97. Sheppard, David, Reed, John, Raval, Anjli „Israel turns to Kurds for three-quarters of its oil supplies.“ 2017, <<https://www.ft.com/content/150f00cc-472c-11e5-af2f-4d6e0e5eda22>> [žiūrēta 2018-04-24].
98. Sosnowski, Piotr, „Relations with Turkey as determinant of Iraqi Kurdistan economic security.“ *Securitologia*, 2(2), 2016.
99. Statista, „Average annual OPEC crude oil price from 1960 to 2018 (in U.S. dollars per barrel).“ 2018, <<https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/>> [žiūrēta 2018-05-02].
100. Statistical Center of Iran, <<https://www.amar.org.ir/Portals/1/Iran/census-2.pdf>> [žiūrēta 2018-04-23].
101. Sterio, Milena, „On the right to external self-determination: “Selfistans,” secession, and the great powers’ rule.“ *Minnesota Journal of International Law*, 19(1), 2013.
102. Surkes, Sue „Turkish nationalists protest creation of ‘second Israel’ in Kurdistan.“ 2017, <<https://www.timesofisrael.com/turkish-nationalists-protest-creation-of-second-israel-in-kurdistan/>> [žiūrēta 2018-04-02].
103. Toomla, Raul, „Charting informal engagement between de facto states: A quantitative analysis.“ *Space and Polity*, 20(3), 2016.

104. Türkiye İstatistik Kurumu, <<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=istgosterge>> [žiūrėta 2018-04-23].
105. Turkish Minute, „Erdoğan meets with Barzani as Kurdish flag hoisted for first time in Turkey.“ 2017, <<https://www.turkishminute.com/2017/02/26/erdogan-meets-barzani-kurdish-flag-hoisted-first-time-turkey/>> [žiūrėta 2018-04-01].
106. UNGA, „Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples.“ 1960, <<http://www.un.org/en/decolonization/declaration.shtml>> [žiūrėta 2018-02-09].
107. U.S. State Department, „Foreign Terrorist Organizations.“ 2018, <<https://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm>> [žiūrėta 2018-02-10].
108. Ustun, Nazli, „Türkiye-Kuzey Irak İlişkileri ve Ekonomik Yansımaları.“ 2014, <<http://www.kto.org.tr/d/file/turkiye-%E2%80%93-kuzey-irak-iliskileri-ve-ekonomik-yansimalari.pdf>> [žiūrėta 2018-04-16].
109. Visuotinė lietuvių enciklopedija, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
110. Wahab, Bilal, „Iran's Warming Relations with the PKK Could Destabilize the KRG.“ 2017, <<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-warming-relations-with-the-pkk-could-destabilize-the-krq>> [žiūrėta 2018-04-25].
111. Wasilewski, Karol, „Turkey and Iraqi Kurdistan.“ *Bulletin*, 89(1029), 2017, 2.
112. Wolff, Stefan, „Paradiplomacy: Scope, Opportunities and Challenges.“ *The Bologna Center Journal of International Affairs*, 2007.
113. WWI, „Sykes-Picot Agreement.“ 1916, <https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Sykes-Picot_Agreement> [žiūrėta 2018-04-23].
114. Zhdannikov, Dmitry, „Exclusive: How Kurdistan bypassed Baghdad and sold oil on global markets.“ 2016, <<https://www.reuters.com/article/us-iraq-kurdistan-oil/exclusive-how-kurdistan-bypassed-baghdad-and-sold-oil-on-global-markets-idUSKCN0T61HH20151117>> [žiūrėta 2018-05-03].

REZIUMÉ ANGLU KALBA

The master thesis *Turkey and Iran's Engagement in Iraqi Kurdistan: Defending own Interests or Strengthening of Kurdish Statehood?* focuses on the extent of Turkey and Iran's engagement in Iraqi Kurdistan. The latter is a *de facto* state which can enjoy the status of autonomy within the Republic of Iraq. This status includes its own military forces, ability of establishing taxes and duties, as well as revoking some laws adopted by the central government in Baghdad.

For a long time, external actors had only a few options of communication with *de facto* states. They could oppose the existence of such units by using military aggression or economic embargos; ignore them by not having relations at all or maintaining contacts through other mediators or international organizations; or partially accept the existence of the *de facto* state by having formal relations but not strengthening or bolstering them.

However, as the number of *de facto* states is increasing, the need arises to set a new perspective on how *de jure* states can alternatively interact with the actors that lack international recognition. For this reason, a new approach called engagement without recognition has emerged. This approach entitles the actor to develop positive and pragmatic relations with *de facto* states and simultaneously not to discuss the issue of recognition of these units seeking *de jure* status. This policy is based on three essential levels: political-diplomatic, economic and military cooperation. The actor using this strategy can penetrate in unrecognized state, maintain the *status quo* in the region, as well as enhance its own influence over potential rivals that can also seek to engage with such a unit.

The engagement without recognition approach is relatively new, therefore there are quite a lot of cases left unanalyzed by applying this model. One of such cases is Iraqi Kurdistan and two of its neighbors' – Turkey and Iran's – interaction with this *de facto* state. This thesis focuses on the two abovementioned states' actions towards Iraqi Kurdistan, as Turkey and Iran, having internal and external interests, prefer to deepen their relations with Erbil. However, the two face an unexpected paradox and unintended consequences – Turkey and Iran, by making an effort to pursue an engagement without recognition policy with Iraqi Kurdistan, have caused an adverse impact and contributed to strengthening the Kurdish statehood. Political-diplomatic, economic and military elements used by Turkish and Iranian foreign policy decision makers as the tools to access Iraqi Kurdistan, its politicians and market had a side effect which has reflected as Iraqi Kurdistan's reduced international isolation, growing economy and military victory over Islamic State of Iraq and the Levant. These factors gave Iraqi Kurdistan more confidence regarding the future independent state. Enhanced ambitions were first highlighted last year when an independence referendum had been held.